

Cultuurhistorische
analyse Van Bergen
Ijzerdoornpark, Gouda

Tekstboek

Unie van **Bosgroepen**

Colofon

Opdrachtgever: Gemeente Gouda
Titel: Cultuurhistorische analyse Van Bergen IJzerdoornpark, Gouda
Status: Definitief
Datum: Mei 2011
Auteur(s): Drs. Mariëtte Kamphuis: onderzoek & tekst
Drs. Anne Wolff: onderzoek & beeld

© Coöperatie Unie van Bosgroepen u.a., mei 2011

Postbus 8187

6710 AD EDE

t (0318) 67 26 28

f (0318) 67 26 29

www.bosgroepen.nl

Inhoudsopgave

Inleiding

1	VBIJP: Aanleiding en context	6
	1.1 Een park bij het 'volgens de verwachtingen te verrijzen stadsgedeelte'	
	1.2 Onderhandelen met rijk, dijkgraaf en heemraden	
	1.3 Drie plannen	
2	Ontwerp en uitvoering	10
	2.1 Bestanddelen ontwerp Groenewegen	
	2.2 Eerste fase: VBIJP	
	2.3 Beplantingsplan VBIJP	
	2.4 Soortenrijkdom: gardeneske tuinkunst	
	2.5 Naambordjes	
	2.6 Tweede fase: het Nieuwe Park	
	2.7 Bloemperken	
3	Het park en de stad: stedenbouwkundige ontwikkeling	18
	3.1 Bouw- en straatplan E.J. van der Heijden: de Van Beverninghlaan	
	3.2 Moeizame bebouwing	
	3.3 Huize Elisabeth, Piersonweg, Van Strijenstraat, Nieuwe Park	
	3.4 Parkentree vóór WOII	
	3.5 Uitbreidingsplannen: van herenhuizen naar villa's	
	3.6 Het Parkkwartier	
	3.7 Gesloten versus open parkzijde	
	3.8 Parkentree na WOII	
4	Gebruik, beheer en ontwikkeling van het park	23
	4.1 VBIJP, plattegrond, rij- en wandelweg, padenplan, vijvercontouren	
	4.2 Geleidelijke ophogingen	
	4.3 WOII en rigoureuze ophogingen	
	4.4 Sortiment	
	4.5 Monumentale bomen en verjonging	
	4.6 Heesters en bloemen	
	4.7 Meubilair, vuilnisbakken, naambordjes en speelplek	
	4.8 Nieuwe Park	
	4.9 Gemeentelijke monument en groenstructuurplan 2007-2015	
5	Samenvatting en waardering	28
6	Aanbevelingen	32

BIJLAGE: Groenewegen & Zoon (De Bilt), boomkwekers en tuinarchitecten

Literatuur, geraadpleegde archieven en websites

Noten

Inleiding

In 2003 is het Van Bergen IJzendoornpark aangewezen als gemeentelijk monument vanwege de kwaliteiten als karakteristiek historisch stadpark (1898–1910) en de stedenbouwkundige betekenis van het park binnen de omliggende wijk (Nieuwe Park) en bij het station (stadsentree).

De gemeente Gouda heeft behoefte aan een cultuurhistorische analyse als basis voor een te ontwikkelen toekomstvisie en beheerplan. Bovendien moet de analyse een kader bieden voor de toetsing van (toekomstige) ruimtelijke ontwikkelingen in relatie tot de betekenis van het park als gemeentelijk monument.

De cultuurhistorische analyse biedt inzicht in de ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van het park en zijn omgeving en beschrijft de kwaliteiten en betekenis van het park.

De cultuurhistorische analyse bestaat uit een tekstboek waarin achtereenvolgens de aanleiding en context van het plan voor het VBIJP (hfst.1), het ontwerp en de uitvoering (hfst.2), de stedenbouwkundige ontwikkeling (hfst.3) en het gebruik, beheer en de ontwikkeling van het park (hfst.4) zijn beschreven. Aansluitend volgt een beknopte samenvatting en waardering van het VBIJP (hfst.5) en een aantal aanbevelingen voor de te ontwikkelen toekomstvisie en een daarop gebaseerd beheerplan (hfst.6).

Een bijlage over de firma Groenewegen & Zoon (boomkwekers en tuinarchitecten) verschaft als toegift meer inzicht in de achtergrond en werkwijze van de ontwerpers van het VBIJP. Dat is mede interessant omdat ze in Gouda ook verantwoordelijk waren voor de uitbreiding van het Houtmanplantsoen (1897) en het ontwerp van de parkaanleg bij het Van Iterson-ziekenhuis (1907). Daarnaast maakten ze in Gouda ook een particulier tuinontwerp voor de heer Martens (1898).

Naast het tekstboek is een beeldboek samengesteld dat steeds naast het tekstboek ter hand kan worden genomen. In het beeldboek zijn allereerst alle hervonden ontwerptekeningen van het VBIJP/Nieuwe Park samengebracht. De originele tekeningen zijn door de gemeente Gouda inmiddels overgedragen aan de Groene Hartarchieven, Streekarchief Midden-Holland in Gouda. De gemeente beschikt nu ook zelf over goede digitale reproducties van alle tekeningen. Bovendien zijn aanvullende ontwerptekeningen van het VBIJP opgenomen uit de collectie van de Speciale Collecties van de Bibliotheek Bibliotheek Wageningen UR (University & Research centre).

Daarnaast is een selectie aan historische kaarten, stedenbouwkundige plannen en historische foto's samengebracht ten behoeve van inzicht in de aanleg en ontwikkeling van het VBIJP. Uit deze verzameling (steeds met bronvermelding) kan ook in de toekomst worden geput bij verder onderzoek, het beheer van en communicatie rondom het VBIJP.

Het onderzoek kwam tot stand in prettige samenwerking met Ruud Hofman (sr. beleidsadviseur cultuurhistorie en ruimtelijke kwaliteit) en Marianne Driehuijs (sr. beleidsmedewerker openbare ruimte).

Anne Wolff
Mariëtte Kamphuis

1 VBIJP: Aanleiding en context

Burgemeester A.A. van Bergen IJzendoorn (1824–1895) doneert een wandelplaats

Op 16 januari 1895 overleed Mr. A.A. van Bergen IJzendoorn, die sinds 1864 burgemeester van Gouda was (afb.1.1). Binnen een week meldde zijn notaris zich bij de gemeenteraad met een legaat bestaande uit een drietal zaken¹;

1. De schenking van de grote tuin achter het door Van Bergen IJzendoorn bewoonde huis bij De Punt, zodat deze bij de bestaande openbare wandeling (het Houtmanplantsoen) langs de Fluwelensingelgracht zou kunnen worden gevoegd;
2. Een bedrag van 40.000 gulden voor de aanleg van een wandelplaats, 'op enige afstand van de bebouwde kom, die men van twee kanten bereiken kan, zoodat men niet langs denzelfden weg behoeft terug te keeren';
3. De last om 'ten eeuwigden dage' de graven te onderhouden van zijn ouders, zijn grootouders, het echtpaar Imans (de ouders van zijn tweede moeder A.M. Imans), haar graf en het graf van de burgemeester en zijn echtgenote. Deze graven bevinden zich op de Oude Begraafplaats, Prins Hendrikstraat. (afb.1.3–1.4)

Nadat op 24 november 1896 ook de echtgenote van Van Bergen IJzendoorn overleed, kwamen de tuin en het geld beschikbaar voor de gemeente. In 1897 kreeg de firma Groenewegen en Zoon opdracht de voormalige burgemeesterstuin samen te voegen met het Houtmanplantsoen.² (afb.B.5 en 1.2)

Hoewel Van Bergen IJzendoorn de gemeenteraad de vrijheid liet het geschonken bedrag anders te besteden, wanneer men dacht dat een ander werk van meer betekenis kon zijn voor de stad, besloot de raad zijn wens te eerbiedigen door de aanleg van een park.³

Gouda was niet rijk aan groen. Evenals in andere steden waren gedurende de negentiende eeuw de vestingwerken ontmanteld en ingericht met plantsoenen (het Houtmanplantsoen langs de Fluwelensingel, het Regentesseplantsoen langs de Kattensingel en Bolwerk Klein Amerika). Maar omdat deze terreinen maar smal waren, had dit maar bescheiden stadswandelingen opgeleverd.⁴

Kort werd overwogen het park oostelijk van de stad aan te leggen (tussen de Goejanvervellendijk en Karnemelksloot), maar al snel richtte de aandacht zich op het westelijk van de stad gelegen deel van de Bloemendaalsche polder. Parkaanleg kon hier zowel tegemoet komen aan de evidente stedelijke behoefte aan wandelwegen en plantsoenen, maar op deze locatie kon bovendien worden ingespeeld op stedenbouwkundige ontwikkelingen waarmee de economische belangen van de gemeente gediend waren.

Gemeenteraadslid Jager (1898): *'Dit plan zal dienen in de eerste plaats tot versiering van de gemeente van buitenaf; maar dat niet alleen: het zal een sieraad wezen voor deze gemeente. (...) Wij zijn hier niet verwend op het punt van wandelingen. (...) dit is eene geheel nieuwe wandeling; eene wandeling, die uitkomt in en doorsnijdt, zooals wij althans zullen hopen, een nieuwe wijk – alzoo eene coupure, die woningen trekken zal... (...) dan zal het dus ook een sieraad en verbetering zijn voor Gouda. (...) De uitvoering van dit plan zal er toe medewerken de economische belangen van de gemeente te bevorderen.'*⁵

1.1 Een park bij het 'volgens de verwachtingen te verrijzen stadsgedeelte'

Aan deze stadszijde was in 1869 een spoorwegstation gerealiseerd bij het in 1855 aangelegde spoor en werkte de provincie Zuid-Holland inmiddels aan de verbetering van de Gouwevaart door de aanleg van de zogenoemde Coupure (de Nieuwe Gouwe) in het verlengde van de Turfsingelgracht. De verwachting was dat dit zou leiden tot het ontstaan van een nieuwe wijk die 'ongetwijfeld als uitbreiding der bebouwde kom langs de Coupure zal ontstaan'.⁶

Een dergelijke wijk was gebaat bij een goede ontsluitingsroute naar het station en van de parkaanleg werd verwacht dat deze een gunstige uitwerking zou hebben op het karakter van de nieuwe wijk. Bovendien zou door de parkaanleg dicht bij het station ook de eerste indruk van de gemeente op bezoekers worden verbeterd, iets dat 'alles behalve overbodig' werd genoemd. Een praktisch voordeel was bovendien dat het graafwerk voor de aanleg van de Coupure kon bijdragen aan lagere aanlegkosten van het park zelf, dat een omvang van vier hectare zou krijgen.

Hoewel tegenstanders van het plan wezen op de slechte grond, de koude locatie op het noordwesten en het lastige feit dat de Winterdijk de parklocatie doorsnijdt, werd het plan aangenomen.⁷

Gemeenteraadslid De Raadt (1898): : *'Het is geen mooi terrein, zegt men; maar als het leelijke mooi gemaakt wordt, gaan wij toch zeer vooruit.'*⁸

1.2 Onderhandelen met rijk, dijkgraaf en heemraden

Deels was de beoogde locatie voor het park eigendom van het rijk. (afb. 1.5) Om het rijk te bewegen tot een gunstige overdracht van de grond beargumenteerde de gemeenteraad dat de aanleg van de Coupure ongetwijfeld zou leiden tot stadsuitbreiding, maar dat de hier gelegen 'moerasachtige terreinen' slecht waren voor de openbare gezondheid en 'hinderlijk voor den welstand'.⁹ Met de parkaanleg annex rijweg zou tegelijkertijd het moeras worden opgeruimd, het gebied worden verfraaid en een goede verbinding tussen het station en de Nieuwe Gouwe tot stand komen.

Ook de dijkgraaf en heemraden van de polder Bloemendaal moesten worden overtuigd van het belang van het park. Zij moesten toestemmen in het dempen van sloten tussen de percelen aangekochte grond. Maar het polderbestuur stelde lastige aanvullende voorwaarden en wilde niet instemmen met de demping van de weteringen aan weerszijden van de Winterdijk.¹⁰ Om de benodigde terreinveranderingen af te dwingen maakte de gemeente gebruik van de (nieuwe) mogelijkheid om via een Koninklijk Besluit het openbaar belang van de parkaanleg te laten bekrachtigen. Hierdoor moest het polderbestuur alsnog (deels) instemmen met de parkplannen.¹¹

1.3 Drie plannen

Toen in 1898 de kranten berichtten over de geplande aanleg van een stadspark meldden zich op eigen initiatief gegadigden voor het ontwerp en de uitvoering. Zo diende al in oktober van dat jaar tuinarchitect en boomkweker Hendrik Copijn een schetsontwerp

in.¹² Een jaar later stuurde ook de lokale kwekerij Gebroeders Steensma een voorstel.¹³ Beiden ontvingen een schriftelijke reactie van de gemeente waarin werd gewezen op het ontbreken van een begroting waardoor de ontwerpen niet konden worden beoordeeld, maar ook dat tot het maken van deze plannen door de gemeente geen opdracht was verleend en dat er nog andere plannen te verwachten waren.¹⁴ Het voorstel van Copijn was zo prematuur dat er inmiddels wijzingen waren in de beschikbare locatie. Nadere besprekingen leken de gemeente overbodig en doelloos. 'Zoodra het ogenblik daar zal zijn waarop wij uit de ingezonden ontwerpen een keuze kunnen doen, zullen wij wellicht gelegenheid hebben op de zaak terug te komen'.¹⁵ Daartoe zou het nooit komen. Op 22 februari 1901 introduceerden B en W drie plannen (A, B en C) voor het park, inclusief een begeleidende rapportage van de Commissie van bijstand in het beheer der Gemeentewerken. B en W adviseerde de raad in te stemmen met de aanbeveling van de Commissie om te kiezen voor plan C van de firma Groenewegen en een gefaseerde aanleg van het park vanwege de nog niet voltooide aanleg van de Coupure.¹⁶ Het (kleinere) parkdeel ten zuidwesten van de Winterdijk kon hierdoor pas later worden uitgevoerd.

Over de oorspronkelijke *briefing* van de betrokken ontwerpers is weinig bekend, behalve dat het budget voor de aanleg 26.500 gulden was en het park annex de verbindingsweg ook een zestal uit te geven bouwterreinen moest omvatten.¹⁷ Ook is vrij onduidelijk wie de ontwerpers van plan A en B waren, waarschijnlijk de lokale kwekers Hooftman en Steensma.

Plan A bestond – volgens de Commissie van bijstand – uit niet veel meer dan een schets die niet was afgestemd op de plaatselijke situatie en waarvoor het bestaande water en moeras grotendeels moest worden gedempt. Daarnaast verhinderde een brede beplantingsstrook in het parkontwerp 'vergezichten over ons echt Hollandsch landschap' en was een te groot deel van het park opgeofferd aan hetgeen bijzaak moest blijven: de bouwterreinen. De begroting leek bovendien niet realistisch.¹⁸

In plan B was het wateroppervlak – in de vorm van drie vijvers – juist extreem groot, waardoor maar liefst vijf rustieke bruggen nodig waren: 'een beetje veel van het goede', volgens de Commissie.¹⁹ De bouwterreinen waren zodanig ongelukkig gesitueerd dat vanuit het park uitzicht was op de achtergevels. Als enige omvatte dit plan een voorstel voor de bouw van een uitspanning vanwaar bezoekers op de vijvers konden roeien en spelevaren. Ook bij plan B achtte de Commissie van bijstand de begroting te laag en de voorgestelde beplanting bovendien te ijl en niet fraai van samenstelling. Het zogenoemde dekplantsoen – met elzen en essen – vond de commissie eerder geschikt voor bosaanleg dan voor parkaanleg. Het plan werd vooral uit oogpunt van 'schoonheid' afgewezen.

Over plan C was de Commissie ronduit lovend: 'Het plan behoeft eigenlijk geen aanbeveling, het spreekt voor zichzelf.' Bovendien werd als aanbevelenswaardig vermeld dat de makers – firma Groenewegen en Zoon – inmiddels ook al naar tevredenheid de voormalige burgemeesterstuin bij de Punt hadden verenigd met het Houtmanplantsoen.²⁰ (afb. B.5) Daarnaast was hun voorstel het best gedocumenteerd, onderbouwd en begroot. Hun begroting van 40.000 overschreed weliswaar het beschikbare budget (26.500 gulden), maar de opbrengst van de in het plan gereserveerde bouwterreinen – geschat op 10.000–12.000 gulden – zou dit gat kunnen dichten.

Na een stevige discussie werd op 15 maart 1901 met 9 tegen 8 stemmen plan C van Groenewegen en Zoon aanvaard.²¹ Gemeenteraadslid Van de Velde deed hierbij een profetische waarschuwing. Hij wees erop dat de beoordeling van de plannen niet alleen een kwestie was van smaak, maar dat het belangrijkste probleem bij de parkaanleg de slechte grondgesteldheid bleef. Hoe zou de toestand van het park na aanleg daadwerkelijk zijn? Misschien zakte het wel weg en moest het met aanzienlijke kosten weer worden opgehoogd. Groenewegen had dan wel toegezegd bomen die het niet goed deden te vervangen, maar hij zou vast niet genegen zijn met de benodigde kubieke meters grond te komen om het park weer op hoogte te brengen.²² Collega raadslid Bellaart diende hem optimistisch van repliek: 'Wanneer onze grond slecht is, dan is die van het Vondelpark nog slechter; slechter grond is er in de hele wereld niet te vinden en zeker niet in Nederland.' Desalniettemin was het Vondelpark één van de mooiste parken van ons land geworden.²³

De vergelijking met het Vondelpark was treffender dan Bellaart op dat moment wellicht wist. Ook het Vondelpark was – op particulier initiatief – aangelegd op goedkope, natte veenweidegrond, buiten de stadsrand. Inderdaad ontwikkelde dit park zich desondanks tot een fraai en druk bezocht stadspark, maar de drassige locatie leidde ook tot een permanente beheerproblematiek. De noodzakelijke drainage zorgde voor voortdurende inklinking en daarmee tot de verzakking van het park. De ook in Amsterdam ná de parkaanleg op gang gekomen bouw van de woonwijk, waarbij de omgeving van het park werd opgehoogd, verergerde dit probleem.

Ondertussen lag in Gouda vlakbij het geplande park al een parkje met vergelijkbare problematiek. De aanleg in 1883 van het Crabethparkje noordoostelijk van de Crabethstraat – die als toegangsweg van het station naar de stad was aangelegd – was niet alleen kostbaar geweest vanwege de slappe grond, maar vergde in de jaren direct na de aanleg al diverse ophogingen. (Het parkje is in 1977 ontmanteld ten behoeve van de bouw van het hoofdkantoor van de Goudse Verzekeringen.)²⁴

2 Ontwerp en uitvoering

Plan C door firma Groenewegen en Zoon

De beschikbare grond voor het park bestond uit twee delen; een vrijwel driehoekig stuk veenweidegrond ten noorden van de (middeleeuwse) Winterdijk en een rechthoekig deel ten zuiden hiervan. De noordelijke rechte zijde van het driehoekige grondvlak liep parallel aan de in 1855 aangelegde spoorlijn. De noordoostelijke (afgeschuinde) punt grensde aan de achterterreinen van de Crabethstraat. De oostelijke rechte zijde lag – op enige afstand – parallel aan de Kattensingelgracht en de dichterbij gelegen Jan Verzwolle Wetering. Tussen de Kattensingel en deze wetering bevond zich anno 1900 de stedelijke randbebebouwing.

Het driehoekige grondoppervlak werd in de lengterichting doorsneden door dijkes en ontwateringssloten, in het gangbare verkavelingspatroon haaks op de Gouwe en de Winterdijk, en was grotendeels zeer drassig. Westelijk werd de parklocatie begrensd door één diagonaal kruisende/lopende wetering. Waarschijnlijk was de markante driehoekige vorm en het natte karakter het gevolg van de aanleg van het spoor en stationsterrein, halverwege de negentiende eeuw, waarvoor grond werd afgegraven. (afb. 1.5) De firma Groenewegen maakte een gedetailleerde opname van de lastige terreinsituatie van dit driehoekige parkdeel (afb.2.1) Van de beschikbare zes hectare, bestond slechts twee hectare uit bruikbaar land, de overige vier hectare uit water of moeras.²⁵

De rechthoekige parklocatie ten zuiden van de Winterdijk bestond uit twee rechte kavels weidegrond, met in het midden en aan weerszijden een brede ontwateringssloot. De beschikbare situatie, de grondgesteldheid en de gegeven opdracht (wandelpark, ontsluitingsweg en bouwlocaties) leidden tot de belangrijkste ingrediënten van het ontwerp van Groenewegen.

2.1 Bestanddelen ontwerp Groenewegen

1. De inrichting van twee verschillend vormgegeven parkdelen noordelijk (VBIJP) en zuidelijk (Nieuwe Park) van de Winterdijk, gefaseerd uit te voeren (afb. 2.3); Het noordelijke parkdeel (VBIJP) werd vormgegeven in landschapsstijl, waarbij het moeras werd veranderd in een langgerekte, quasi-landschappelijke vijverpartij – voorzien van twee eilanden en twee langgerekte landtongen, vanwaar twee (rustieke, knuppelhouten) bruggetjes leiden naar de andere oever. (afb.2.2) Dit parkdeel is voorzien van een krakelingvormige padenstructuur waardoor een afwisselende rondwandeling mogelijk is. In zijn toelichting klaagde Groenewegen over het gebrek aan grond om in het park ter afwisseling ‘de terreinbeweging wat te versterken’. Noodzakelijkerwijs moest hij zich beperken tot het aanbrengen van reliëf in de noordelijke punt van het park (bij de noordelijke brug, in de richting van de aansluitingsroute naar het station) en in het centrale deel van het park bij de brug en in het aan parkdeel dat – vanwege de plattegrond in de volksmond later bekend werd als Het Halvemaantje, gelegen in de westelijke hoek van het VBIJP aan de buitenzijde van de wandel- en rijweg. (afb. 2.4) Groenewegen vermeldde ook dat hij in zijn beplantingsplan rekening had gehouden met uitzichten naar ‘kerktorens en eenige andere punten, die aan het landschap niet mochten

worden onttrokken'. Op oude ansichtkaarten is vanuit het park inderdaad de toren van de voormalige Kleiwegkerk zichtbaar (afb. 4.2-2 en 4.2-9), maar op het ontwerp zijn zichtlijnen buiten het park niet herkenbaar. Naast de rustieke, knuppelhouten bruggen die een centrale rol in het parkontwerp spelen, nam Groenewegen in zijn begroting ook 'rotswerkjes bij het water' op, die hij hier en daar – langs de waterkant en bij de bruggen – nodig achtte. In samenhang met de rustieke bruggen, de slingerende paden en waterpartijen en de afwisseling van gesloten en open beplanting, moesten deze rotspartijen het schilderachtige effect van de parkaanleg versterken.²⁶

Het zuidelijke parkdeel (Nieuwe Park) werd vanwege de vorm van het terrein en de aanwezige sloten logischerwijs geometrisch ingericht. Dit leverde behalve praktische voordelen tegelijkertijd een aantrekkelijke variatie op ten opzichte van het noordelijker gelegen parkdeel in landschapsstijl. De centraal gelegen sloot in dit parkdeel werd vergraven tot een rechthoekig vijverbassin, in het midden van de lange zijden voorzien van halfcirkelvormige verwijdingen. Centraal in het vijverbassin ligt een rond – met bloemen beplant – eiland. De oevers van de korte zijden van het bassin zijn voorzien van vergelijkbare ronde bloemperken. Aan de lange zijden van het Nieuwe Park, parallel aan de rijweg, bevinden zich rechte wandelpaden met in de afgeronde hoeken wederom ronde bloemperken.

In zijn geheel representeert het parkontwerp de gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw (internationaal) gangbaar geworden 'gemengde stijl' (mixed style, style mixte), een vorm van eclectische tuinkunst. Daarbij werd – in reactie op de omgevingselementen (zoals bouwwerken, terreingesteldheden of een stedelijke omgeving) en functionele overwegingen (zoals variatie of de toepassing van een specifieke beplanting, bijvoorbeeld een bloementuin) – gekozen voor de combinatie van een deels geometrische en deels landschappelijke vormgeving.

2. De gevraagde rij- en wandelweg plooit zich vanaf het station in het noorden rond de vijverpartijen naar de Winterdijk. Aan de zuidzijde van de Winterdijk splitst de rijroute zich rond het centrale, rechte vijverbassin en leidt naar een wederom centrale toegang tot de Nieuwe Gouwe, tegenwoordig de Nieuwe Gouwe Oostzijde. Toen het Nieuwe Park in 1910 werd aangelegd, werd langs de Gouwe in westelijke richting (de stad uit) een jaagpad aangelegd en in oostelijke richting (naar de stad) een verharde rijweg richting Gouda. (afb. 2.9) Via de toenmalige Jan Kattenbrug (in 1960 overkluisd) was hier via het Bolwerk een verbinding naar de stad. Groenewegen voorzag door de vormgeving van de rijweg rond de geometrische vijver echter dus ook in de mogelijkheid om gemakkelijk terug – richting station – of rond te rijden dan wel te wandelen.

De oorspronkelijk met grint bedekte rijweg was 5 meter breed met aan weerszijden 2,5 meter brede voetpaden (van sintels of koolas, bedekt met Lekzand) en voorzien van dubbele laanbeplanting in driehoeksverband.²⁷ Ook aan de buitenzijde van de rij- en wandelweg was beplanting voorzien, zodat de rij- en wandelweg daadwerkelijk deel uitmaakte van het park en dus niet zelf als rand functioneerde.

Dit effect werd nog versterkt door de inrichting van de noordwestelijke punt van het driehoekige parkdeel (VBIJP) met een door stevige beplanting omsloten, intiem parkdeel, dat later vanwege zijn plattegrond in de volksmond werd aangeduid als het Halvemaantje.

3. De vereiste (zes) bouwterreinen liggen verspreid over de twee parkdelen, gesitueerd langs de rijweg, volgens Groenewegen op de schaars beschikbare 'bruikbare grond'.²⁸ (afb. 2.3) Bij de uitvoering van het Nieuwe Park in 1910 werd op de noordoostelijke hoek een zevende (kleiner) bouwterrein toegevoegd. Dit stuk grond werd waarschijnlijk pas later eigendom van de gemeente.) (afb. 2.7 t/m 2.9)

2.2 Eerste fase: VBIJP

De uitvoering van het VBIJP vond plaats in 1901–1902 en in juni 1902 werd het VBIJP opengesteld voor het publiek:

*Het Nieuws van den dag; Klein Courant, dinsdag 17 juni 1902:
Zondag 15 juni 1902 werd het VBIJP 'hoewel nog niet geheel in orde, voor het publiek opengesteld, waarvan door de overgrote meerderheid der ingezetenen gebruik gemaakt werd.'*

Dankzij de openbare aanbesteding op 10 maart 1902 van de beplanting voor het park inclusief het bijbehorende beplantingsplan van Groenewegen, is tot in detail bekend hoe het VBIJP werd beplant.²⁹ (afb. 2.5) De levering van het plantsoen werd gegund aan kweker W. van Maastricht in Vreeland, die als laagste inschreef (2761,95 gulden). De firma Groenewegen maakte zijn naam en ambitie als kweker/tuinarchitect waar door de samenstelling van een uitermate rijk sortiment van hoofdzakelijk bomen, heesters en struiken. (Zie bijlage Groenewegen en afb. B.1 t/m B.4). In totaal werden rond de 135 soorten en variëteiten toegepast.

2.3 Beplantingsplan VBIJP

De beplanting van het VBIJP is allereerst opgebouwd uit ruimtelijke, brede gazons die zich uitstrekken vanaf de oevers van de omvangrijke vijverpartijen tot in het parkdeel het Halvemaantje. (afb. 2.3 en 2.5) De randen van het park waren met een stevige beplanting ('ringbeplanting') afgebakend, terwijl binnen het park grotere beplantingsgroepen zorgden voor een afwisseling van besloten en open delen. Laanbeplanting begeleidde de rij- en wandelweg en de wandelpaden. De open parkdelen met gazons werden vervolgens weer verfraaid en gevarieerd door kleinere boom- of heestergroepen en solitaire bomen of struiken. De beplantingslijst in combinatie met het beplantingsplan geven inzicht in de aard en wijze waarop de enorme soortenrijkdom werd gehanteerd:

Laanbomen

De rij- en wandelweg en de wandelpaden werden begeleid door een afwisselende laanbeplanting. Zo werd de rij- en wandelweg langs de westelijke parkrand beplant met Hollandse lindes (*Tilia europaea*) en veldiepen (*Ulmus campestris*, nu *Ulmus minor*). De overige wandelpaden kregen een gevarieerde laanbeplanting van Westerse plataan (*Platanus occidentalis*), moerascipres (*Taxodium distichum*), trompetboom (*Catalpa syringaefolia*, nu *Catalpa bignonioides*) en berken (*Betula papyracea*, nu *Betula papyrifera*).

Gevarieerde randen

De zogenoemde 'ringbeplanting' – langs de randen van het park – was heel gevarieerd. De strook tussen het park en de Van Beverninghlaan bestond bijvoorbeeld uit de boomsoorten: berk, populier, esdoorn (*Acer platanoides*, *Acer campestre*, *Acer dasycarpum* of zilveresdoorn, nu: *Acer saccharinum*), pluimes, trompetboom, treurwilg, iep, kastanje, sierkers (*Cerasys mahaleb*, nu: *Prunus mahaleb* en *Prunus Pissardi*, nu: *Prunus cerasifera* 'Pissardi'), acacia's en de wintergroene Westerse levensboom (*Thuja occidentalis*). Daarnaast stonden er heesters en struiken als Weigela, *Colutea*, sering en verschillende soorten *Spiraea*.

Boom- en heestergroepen

Boom- en heestergroepen bij splitsingen van paden zorgden voor een deels besloten en tegelijkertijd fraaie en gevarieerde passage naar het open (voor)uitzicht dat de wandelroute daarna bood. Zo was de splitsing van paden die vanuit het westen naar (of van) het centrale bruggetje leidt, beplant met twee rijke boom- en heestergroepen, voorzien van onder meer: esdoorn (*Acer pseudoplatanus*, *Acer dasycarpum* Wieri lac.), treurpopulier, treurkers, zwepenboom (*Celtis occidentalis*), lijsterbes en een rijk palet van bloeiende dan wel besdragende en/of groenblijvende heesters: Weigela, *Hydrangea*, bruidsbloem (*Deutzia*), *Spiraea*, Chinees klokje (*Forsythea*), liguster, rododendron (*R. ponticum*) en mahonia. Daarnaast waren deze groepen voorzien van vaste planten zoals drie verschillende Iris-soorten en hosta (toen: *Funkia*).

Aan de overzijde van het bruggetje waren de boom- en heestergroepen aan weerszijden van het pad beplant met hemelboom, zilveresdoorn, rode esdoorn, moerasesik, *Aralia* en de struiken *Hypericum*, *Hydrangea*, *Spiraea*, *Symphoricarpos*, *Hibiscus* (3 soorten) en Japanse bottelroos (*Rosa rugosa*).

Echte *eyecatchers* waren de twee eilanden met witte abeel, els, pluimes, gouden regen, treurwilg, treuriep, treurberk en zilveresdoorn. Hier werden veel klimplanten aangeplant: Clematis, *Vitis*, verschillende soorten klimop, kamperfoelie en klimrozen, evenals heesters en struiken in de vorm van: rododendron, azijnboom (*Rhus glabra*), vogelkers, *Rubus* (3 soorten), *Spiraea* en *Berberis*. Opvallend waren hier ook vier soorten bloemheesters op stam (*Crataegus*, *Deutzia*, *Staphyla* en Weigela). En ook hier werden vaste plantengroepen geplant: duizendknoop (*Polygonum amplexicaule*), varens (*Struthiopteris germanica*, *Osmunda regalis*, *Aspidium filix foem.*), hosta, Iris en twee soorten asters.

Behalve dergelijke opvallende gemengde boom- en heestergroepen werd het park ook voorzien van veel heestergroepen bestaande uit één soort, maar de afwisseling in soorten was opnieuw heel hoog, waaronder: rododendron, azalea, *Rhus cotinus*, *Cornus*, *Berberis*, *Coronilla*, *Cercis*, hulst, *Corylus*, *Ribes*, *Calycanthus*, *Deutzia* en *Philadelphus*.

Het park werd bovendien verfraaid met 35 boomgroepen (van 3 tot 9 exemplaren), van één soort of (een enkele keer) gemengd ten behoeve van een bijzonder kleureffect; bijvoorbeeld drie rode beuken met één zilveresdoorn en vijf vlierstruiken (*Sambucus pyramidalis*) met één gouden regen. De uniforme boomgroepen bestonden uit: paardenkastanjes, verschillende variëteiten zilveresdoorn, Noorse esdoorn (*A.*

platanoides 'Reittenbachi'), vleugelnooten (*Pterocarya caucasica*, *Pterocarya laevigata*), moerascipres, wilgen (*Salix americana pendula*, *Salix Britzensis*, *Salix rosmarinifolia*), amberboom, Westerse plataan, populieren (*Populus Caroleana*, *Populus dilatata*), hemelboom, iepen (*Ulmus campestris*, *U. Montana fast. Dampieri*, *U. Wheatleyi*), acacia's (*Robinia Bessoniana*, *Robinia glutinosa*, *Robinia Neo-Mexicana*, *Robinia semperflorens*), es (*Fraxinus aurea*), zwepenboom, sierkersen (*Cerasus semperflorens*), *Cercidiphyllum japonicum* en vlier (*Sambucus pyramidalis*, *Sambucus racemosa*).

Solitaire bomen

Tot slot werden 37 solitaire bomen geplant in 22 verschillende soorten of variëteiten; deels met bijzondere (treur)vormen of met opvallende bladkleuren, zoals (*Acer negundo fol.arg.marg.*, *Ulmus campestris fol.atrop.*)

Coniferen

Behalve de naaldverliezende moerascipres, die zowel als laanboom langs een wandelpad als in groepen en solitair werd gebruikt en de Westerse levensboom die deel uitmaakte van de ringbeplanting, werden op de oevers van de vijvers drie coniferengroepen opgesteld. Eén ervan bestond uitsluitend uit Nordmanspar, de andere twee waren gemengde boom- en heestergroepen waarin zeven heel verschillende naaldboomsoorten het hoofddoel vormden: Japanse cipres (*Retinospora pisifera*, nu: *Chamaecyparis pisifera*), de Canadese hemlock, de Hibacypres, *Cephalotaxus drupacea*, *Thuja occidentalis* 'Ellwangeriana' en taxus (drie soorten/variëten). Het wintergroene beeld van deze coniferengroep werd nog versterkt door hulst (in vier soorten/variëteiten), buxus, liguster, Portugese laurier en Mahonia.

2.4 Soortenrijkdom: gardeneske tuinkunst

De beschreven soortenrijkdom van het beplantingsplan is kenmerkend voor de tuin- en landschapsarchitectuur zoals die zich gedurende de negentiende eeuw ontwikkelde en tot het interbellum zou floreren. Vanouds werden in tuinen en parken (exotische) planten verzameld en toegepast, maar gedurende de negentiende eeuw beleefde de horticultuur een ongekende climax. Zowel de botanische als de horticulturele vakwereld investeerde in ontdekkingsreizen om de diversiteit en rijkdom van flora niet alleen in kaart te brengen maar ook te exploiteren. Er was sprake van een wedloop naar nieuwe soorten en deze vonden gretig afzet. In de tuin- en landschapsarchitectuur betekende deze nieuwe soortenrijkdom mogelijkheden voor steeds méér variatie, waaronder in een jaarrond aantrekkelijke beplanting. (De fixatie op een dergelijk rijk sortiment speelde mede een rol in het ontstaan van de gemengde stijl, omdat verschillende plantensoorten ook een verschillende presentatievorm in tuin of park vereisten.)

Voor deze horticulturele annex tuinarchitectonische ontwikkeling introduceerde de Schotse tuinarchitect en -journalist J.C. Loudon (1783-1843) in 1832 de typering: 'gardenesk'.³⁰ Daarmee onderscheidde hij het (artistieke) gebruik van niet-inheemse planten in het parklandschap als een gelijkwaardig vormgevingsmiddel naast het pittoreske: 'It is necessary to understand there is such a character of art as the

gardenesque, as well as the picturesque.’ Geleidelijk ontwikkelden zich verschillende methoden om dit gardeneske aspect optimaal gestalte te geven. Zo nam het gebruik van solitairen (vrijstaande bomen of heesters) toe en werden deze wel afzonderlijk op kleine heuveltjes geplant, waardoor ze nog beter tot hun recht kwamen. Vaak werden ook verzamelingen van variëteiten van één soort naast elkaar gepresenteerd. Kwekerscatalogi uit de periode 1860–1940 – waaronder die van Groenewegen – weerspiegelen de toepassing van dit, naar huidige maatstaven, ongekeerde sortiment. Niet voor niets ontwikkelden zich gedurende de negentiende eeuw veel kwekers tevens tot tuin- en landschapsarchitecten. Om succesvol zoveel verschillende plantensoorten te combineren was materiaalkennis vereist. Groenewegen liet ook niet na hiervan in zijn catalogi te getuigen:

‘De ware tuin-architect moet, wil hij een schoon geheel vormen, een grondige kennis bezitten van de harmonie der kleuren; daarmede moet hij weten te woekeren en alzo zij een afzonderlijke studie vordert, is zij geenszins het eigendom van ieder, die zich als tuinaanlegger opwerpt. Toch is het nog niet alleen voldoende de kleur der blaren van het geboomte, tijdens den zomer te kennen, men moet ook rekening weten te houden met hare verschillende kleuren in den herfst, als vele daarvan groote veranderingen ondergaan en met schilderachtige roode of goudgele tinten prijken. In de tuin-decoratie is hiervan veel partij te trekken.’³¹

2.5 Naambordjes

Behalve als visueel genot werd het gebruik van een rijk sortiment ook als educatieve verrijking gezien. Daartoe werden in veel openbare parken naambordjes aangebracht bij bijvoorbeeld de verschillende boomsoorten. In 1908 diende de Vereniging Gouda Vooruit een verzoek in bij de gemeenteraad om naambordjes bij de bomen en planten aan te brengen: ‘evenals elders geschiedt’. Omdat de gemeenteraad het ermee eens was dat dit kon bijdragen aan de ‘ontwikkeling van het publiek’ honoreerden zij het verzoek met een uitgave van 100 gulden.³²

2.6 Tweede fase: het Nieuwe Park

Toen in 1910 de werkzaamheden rond de Nieuwe Gouwe ver genoeg waren gevorderd besloot de gemeenteraad na enige discussie tot daadwerkelijke uitvoering van het tweede gedeelte van het wandelpark: het Nieuwe Park.³³ Raadslid Jongenburger wilde de aanleg liever nog uitstellen, omdat de gemeente op korte termijn nog twee grote projecten moest realiseren, namelijk de bouw van een elektriciteitscentrale en het (Van Iterson-) ziekenhuis. Hij stelde voor nog enkele jaren tevreden te zijn met de mooie ontwerptekening die in de kamer van B en W hing. De kosten van de aanleg van het eerste parkdeel (VBIJP) hadden het budget van het geschonken legaat overstegen terwijl de opbrengsten door de gronduitgifte nog onduidelijk waren. Raadslid Nederhorst was tegen verder uitstel omdat het park in een duidelijke behoefte voorzag. Gouda was bepaald niet rijk gezegend wandelgelegenheid; ‘het park voorziet daarin én voor armen en voor rijken’.

Helaas ontbreekt een beplantingsplan voor het Nieuwe Park. Waarschijnlijk omdat de beplanting in zijn geheel veel minder omvangrijk was en de levering van het plantsoen dit keer toch aan de firma Groenewegen zelf gegund werd. Behalve voor de grond- en kunstwerken vond er dit keer namelijk geen openbare aanbesteding plaats.³⁴ De rij- en wandelweg door het VBIJP wordt in het Groenewegen-ontwerp door randbeplanting begeleid tot een brug over de brede wetering vóór (ten noorden van) de Winterdijk. (afb. 2.3) Na deze brug gaat de dubbele rij laanbeplanting (driehoeksverband) over in een enkele rij laanbomen.³⁵ Het Nieuwe Park zelf kreeg een transparante en geometrische beplanting in de vorm van gazons, laanbomen, zeven ronde bloemperken en vier op de beide flanken van het geometrische vijverbassin opgestelde bomen, mogelijk (groenblijvende) coniferen. Daarnaast staan op de gazons aan de korte zijden van de vijver losse heesters en bomen, evenals aan de buitenzijde van de twee wandelpaden die parallel aan de vijver aan weerszijden van het Nieuwe Park zijn gesitueerd. Voor beschutting zorgde ook rond het Nieuwe Park een stevige en ongetwijfeld gevarieerde randbeplanting. Bij de route vanaf het Nieuwe Park naar de Nieuwe Gouwe werd de dubbele laanbeplanting hervat en bevonden zich brede gazons met solitair en randbeplanting.

2.7 Bloemperken

De toepassing van bloemperken won gedurende de negentiende eeuw sterk aan populariteit. Er ontwikkelde zich een eigentijdse vormgeving in de vorm van mozaïekperken, waarin verschillende kleuren of vormen (veelal exotische) perkplanten in bijzondere patronen en motieven werden verwerkt. De toepassing van dergelijke perken leidde tot stevige discussies onder tuinarchitecten. De firma Groenewegen ventileerde zijn mening hierover in de eigen kwekerscatalogi: *'Met het aanbrengen van bloemperken moet hij [de tuinarchitect] niet te kwistig te werk gaan, dit is een fout waarin velen vervallen. Niet de groote menigte van perken brengt het meeste effect te weeg, integendeel, zij benadeelt vaak het geheele plan en verre van het schoonheidsgevoel te streelen, wordt dit geweld aangedaan.'*³⁶

In het parkontwerp voor Gouda komen aparte bloemperken alleen voor in het geometrische Nieuwe Park, waar ze – letterlijk en figuurlijk – een centrale rol spelen in het decoratieve karakter van dit parkdeel. Hoe de bloemperken precies werden beplant is onduidelijk. Op vroege foto's van het Nieuwe Park is een heesterachtige beplanting zichtbaar, mogelijk werden er bloeiende heesters geplant.³⁷ Een goede referentie voor het gebruik van bloemperken door de firma Groenewegen biedt het ontwerp voor de parkaanleg rond het Sanatorium voor Zenuwlijders in Zeist uit 1902. (afb. 2.10 t/m 2.11) Hierin is ook sprake van een parkaanleg in gemengde stijl, dus deels landschappelijk en deels voorzien van een geometrisch, decoratief parkdeel bij de entree van de instelling. Ook hier lijken de bloemperken op zijn minst deels met bloemheesters beplant en niet uitsluitend met bloeiende perkplanten.

Toch kennen de meeste Gouwenaren ook het VBIJP niet zonder bloemperken. Vanaf het einde van de negentiende eeuw maakte de Goudse plantsoendienst een gestage professionalisering door. In 1892 werd besloten tot de aanleg van een gemeentelijke kwekerij zodat hierin planten konden worden opgekweekt ten behoeve van de gemeentelijke plantsoenen. Het aantal personeelsleden breidde zich langzaam uit. Na de

aanleg van het VBIJP (1909) waren naast W. van Wijk als plantsoenbaas en de tuinmannen W. van Elk en Goeman nog twee plantsoenwerkers in dienst.³⁸ In 1906 werd geëxperimenteerd met het aanleggen van meer bloemperkjes in de plantsoenen. De goede resultaten leidden tot uitbreiding van de proef.³⁹ In 1910 volgde de inrichting van een bloemenkweekkas op de gemeentelijke kwekerij.

3 Het park en de stad: stedenbouwkundige ontwikkeling

Met de aanleg van het VBIJP annex Nieuwe Park anticipeerde het Goudse bestuur op stedenbouwkundige ontwikkelingen westelijk van de stad: de aanleg van het spoor en de Nieuwe Gouwe. Bebouwing buiten de stadsrand bevond zich al eeuwen aan de buitenzijde van de Kattensingelgracht. Hier hadden veel Gouwenaren een tuin en tuinhuisje, daarnaast waren er bijvoorbeeld blekerijen te vinden, zoals van Jan Katten, naar wie de Kattensingel is vernoemd. Rond 1900 nam – met de groei van Gouda – het aantal bedrijven aan de Kattensingel toe, vanwege de goede transportmogelijkheden over water. De aanleg van de Nieuwe Gouwe moest volgens het gemeentebestuur wel leiden tot verdere spontane stadsuitbreiding aan deze zijde van de stad. De manier waarop het gemeentebestuur vervolgens door de aanleg van het VBIJP anticipeerde op deze verwachte ontwikkeling typeert het omslagmoment van de negentiende-eeuwse laissez-fair stedenbouw – waarin stadsontwikkeling en woningbouw voor een belangrijk deel aan het particulier initiatief werd overgelaten – naar de middels de instelling van de Woningwet in 1901 vereiste gemeentelijke uitbreidingsplannen, die moesten leiden tot planmatige sturing van de stadsontwikkeling en woningbouw. Het Goudse gemeentebestuur ontwikkelde nog niet zelf een uitbreidingsplan, maar zette het parkplan wel actief in om de stadsuitbreiding zowel te stimuleren als in goede banen te leiden. De rij- en wandelweg zorgde voor een ontsluiting van de potentiële nieuwe wijk en moest de bouw van (duurdere) woningen stimuleren. Dit werd nog ondersteund door gemeentelijke regelgeving om de bouw van arbeiderswoningen in de omgeving van het park te voorkomen.⁴⁰ Tegelijkertijd vormde parkaanleg een gangbaar middel binnen de in de negentiende eeuw in zwang gekomen ‘stadsverfraaiing’. Het park zou een visitekaartje vormen voor binnenkomende bezoekers via het spoor, maar ook een sieraad zijn voor de gemeente zelf.

3.1 Bouw- en straatplan E.J. van der Heijden: de Van Beverninghlaan

Vanuit deze achtergrond is het begrijpelijk dat het parkontwerp behalve de vereiste zes (later uitgebreid tot zeven) bouwterreinen, die moesten bijdragen aan de financiële uitvoerbaarheid, niet voorzag in de inrichting of projectie van aantrekkelijke aanpalende bouwlocaties, noch de ontsluiting daarvan. Het ontwerp van Groenewegen (1899) omvat juist afgesloten parkranden, voorzien van een – weliswaar aantrekkelijk gevarieerde – randbeplanting. Waarschijnlijk wilde Groenewegen hiermee allereerst voldoende beschutting creëren voor de prille parkaanleg in het open en kille veenweidelandschap. Het was tenslotte voornamelijk nog helemaal niet zeker of particulieren ook daadwerkelijk zouden overgaan tot de ontwikkeling van aanpalende bouwlocaties en zo ja, op welke termijn en in welke vorm dat zou gebeuren.

Maar al in de zomer van 1901 meldde zich E.J. van der Heijden bij het gemeentebestuur met het verzoek een door hem te ontwikkelen straat zuidoostelijk van het aan te leggen park te voorzien van een aansluiting op het VBIJP.⁴¹ (afb. 3.1 en 3.2) Van der Heijden wilde hier herenhuisen bouwen ‘wier bouwtrant en voorgevels de omgeving werkelijk tot sieraad zouden strekken’.⁴² Zo zouden de gevels ‘overeenkomstig de zich baan brekende moderne bouworde erkers, voorsprongen en dergelijke uitbouwingen’ bevatten. Vóór de

herenhuizen kwam een breed trottoir en een brede, bestrate rijweg (6.50 m). Aan de parkzijde, langs de hier gelegen wetering, omvatte zijn plan een vier meter brede gazonberm, te beplanten met wat heesters en planten als overgang naar het park. Langs de weg zouden 'schaduwbomen' worden geplant. Van der Heijden stelde voor om in het midden van de weg een brede dam over de wetering te leggen met een pleintje dat toegang bood op het wandelcircuit in het park. Daarnaast was de aanleg van een verharde aansluiting van de nieuwe weg op de rijweg van het VBIJP iets ten noorden van de Winterdijk noodzakelijk.

De Commissie van bijstand in het beheer der gemeentewerken was blij met het ingediende plan, dat in alle opzichten beantwoordde aan de gemeentelijke ambities: de bouw van duurere woningen in plaats van arbeiderswoningen. Dat was volgens hen wenselijk 'in het belang eener rationeele uitbreiding der bebouwde kom onzer gemeente'.⁴³ Van der Heijden betaalde de aanleg van de weg (conform het bestek dat ook voor de rijweg van het VBIJP gold) en daarna nam de gemeente het eigendom en beheer van de weg over. Niet alleen betekende het plan van Van der Heijden een ondersteuning van de gemeentelijke ambities, de gemeente verwachtte bovendien dat door dit plan ook de nog uit te geven bouw kavels in het park zelf in waarde zouden stijgen. De Commissie stelde dan ook voor Van der Heijden deels tegemoet te komen bij de uitvoeringskosten. Een (ongedateerde) tekening van Groenewegen met de Van Beverninghlaan en de centrale aansluiting op de wandelroute in het park duidt erop dat ook de tuinarchitecten alsnog betrokken werden bij de aanpassing van het park ten behoeve van deze bebouwingsplannen.⁴⁴ (afb. B.7) In de Rijnbode verscheen op 20 maart 1901 een advertentie waarin de bouwpercelen 'met hun front naar het aan te leggen park' werden aangeboden.⁴⁵ In 1905 werd het eerste bouwblok met vijf herenhuizen in rode baksteen (Jugendstil) in de Van Beverninghlaan (nrs.19–23), conform de ideeën van Van der Heijden, gerealiseerd. (afb.3.1 en 3.2)

3.2 Moeizame bebouwing

Ondanks de goede start met het particuliere ontwikkelingsplan voor de Van Beverninghlaan kwam de bebouwing en wegenstructuur rond het park daarna noch snel, noch helemaal in de gewenste vorm tot stand. De met het stratenplan Van der Heijden beoogde gesloten gevelwand met herenhuizen aan de Van Beverninghlaan werd niet helemaal gerealiseerd, maar onderbroken door de qua volume en detaillering afwijkende (latere) bebouwing van de huisnummers 5 en 12. Bovendien bleef naast nr.12 een inrit vrij naar het achterliggende bedrijventerrein.⁴⁶ In het noorden loopt de Van Beverninghlaan dood. Hier grenst het park aan de privé-achtertuinen van de bebouwing aan de Crabethstraat, met zicht op de bijbehorende achtergevels. Het stratenplan voorzag wel in een ontsluiting noordelijk door het park richting het station, maar dat vereiste de bouw van een (kostbare) brug over de vijver en hiervan werd uiteindelijk afgezien. (afb.3.2)

De drie bouw kavels in het VBIJP-ontwerp werden alle drie gerealiseerd, maar in verschillende bouwfases. Als eerste de zeer omvangrijke, zogenoemde Villa Honk (Van Beverninghlaan 38, afb.3.3), gebouwd in 1910 in opdracht van de heer Van Rijn van Alkemade. In 1927 volgde VBIJP 51 (De Klapproos) en in de jaren dertig VBIJP 31, beide aan weerszijden van het Halvemaantje.

3.3 Huize Elisabeth, Piersonweg, Van Strijenstraat, Nieuwe Park

In 1919/20 liet koopman A.J.J. Vos een monumentale villa tussen het VBIJP en de Winterdijk bouwen: Huize Elisabeth (Van Bergen IJzendoornpark 22), op het terrein dat de familie Vos hier al in 1899 had gekocht. De villa werd ontworpen door de Haagse architect J. Duynstee. (afb.3.4) De positie van Huize Elisabeth, precies naast de spil tussen VBIJP en het Nieuwe Park, maakte de aansluiting tussen beide parkdelen moeizaam. Op het ontwerp van Groenewegen heeft de rij- en wandelweg vanaf het VBIJP een symmetrische, rechte aansluiting op het Nieuwe Park. (afb. 2.3 en 2.4) In werkelijkheid werd deze toegang schuin/asymmetrisch, hetgeen een gevolg lijkt van de perceelgrenzen (bouwplannen) rond Huize Elisabeth. (afb. 2.6 en 2.7)

Oostelijk van Huize Elisabeth werd de Piersonweg aangelegd en bebouwd met een elegant, verspringend rijtje herenhuizen, dat – hoewel soberder – visueel aansluit op de Jugendstil-bebouwing aan de Van Beverninghlaan. Deze weg vormt een (tweede) verbinding tussen het VBIJP en de Winterdijk – aan deze zijde de Van Strijenstraat geheten – die hier aan de zuidzijde is bebouwd met eenvoudige rijtjeshuizen, aansluitend op een al bestaand negentiende-eeuws pand. De bebouwing in oostelijke richting, ten noorden van de straat bestond al rond 1900. (afb. 3.5)

Van de vier bouwterreinen in het ontwerp voor het Nieuwe Park werd een drietal in 1912–1916 bebouwd. (afb. 3.6) Door de eenduidige vormgeving – wit gepleisterd en voorzien van decoratieve lijsten in rode baksteen – en hun volume bekrachtigen ze de hoeken van het Nieuwe Park. Het vierde (noordoostelijke) perceel werd pas later, in een andere stijl, schaal en materiaalvoering bebouwd.

3.4 Parkentree vóór WOII

Het ontwerp van Groenewegen voorzag niet in een expliciete parkentree vanaf het station tot het park, hoewel de ontsluitingsroute vanaf het station vanaf het begin gepland was. (afb. 2.3) Wel zorgde de positie van het noordelijke rustieke knuppelbruggetje in het ontwerp voor een directe, verleidelijke entree vanaf de rijweg het park in. Ondertussen werd nog langdurig overleg gevoerd met de Staatsspoorwegen over de aanleg van de toegangsweg vanaf het station.⁴⁷ In 1918 werd deze ingang aan de stationzijde door de gemeente alsnog verfraaid door gemetselde pijlers, bekroond met leeuwen die het wapenschild van Gouda dragen. (afb. 3.7) De leeuwen zijn afkomstig van de voormalige stadspoort aan de Kleiweg (Kleiwegpoort), die midden negentiende eeuw was gesloopt. Deze monumentale parkingang functioneerde als een uitnodigend gebaar naar stedelijke bezoekers. (afb. 3.8)

3.5 Uitbreidingsplannen: van herenhuizen naar villa's

Met de invoering van de Woningwet in 1901 was ook het Goudse gemeentebestuur verplicht een uitbreidingsplan samen te stellen. Het in 1903 door de raad vastgestelde uitbreidingsplan werd door Gedeputeerde Staten afgekeurd.⁴⁸ De kaarten bij dit

uitbreidingsplan bestaan niet meer, maar uit de toelichting valt af te leiden dat het plan voor de omgeving van het VBIJP grotendeels werd overgenomen in het herziene uitbreidingsplan uit 1907, dat in 1908 wel werd goedgekeurd door GS. (afb. 3.9) Rond het VBIJP werd doorgeborduurd op het stratenplan Van der Heijden. Het gebied was aangewezen voor de bouw van herenhuizen, waarbij 'met de verdeling van straten rekening was gehouden'.⁴⁹ Op de nieuwe kaart is te zien dat het gemeentebestuur hoopte dat ook noordelijk en westelijk van het VBIJP een rechte weg met een gesloten rij herenhuizen tot stand zou komen, maar dat was niet het geval. Wel conform dit uitbreidingsplan werd voorzien in de (bestrate) verbinding naar de stad langs de Coupure (de huidige Nieuwe Gouwe O.Z.) vanaf het Nieuwe Park, evenals de verbinding van de nieuwe Van Beverninghlaan naar de Kattensingel: de Van Swietenstraat. Het uitbreidingsplan omvatte ook een weg langs de Jan Verzwollewetering – van de Winterdijk naar de Crabethstraat – waardoor de achter de Kattensingel gelegen terreinen als bouwgrond aantrekkelijk zouden worden, maar ook deze weg kwam nooit tot stand.

3.6 Het Parkkwartier

In het in 1929 vastgestelde, door ingenieur J.T.C. Schaap ontworpen nieuwe 'uitbreidingsplan west' werd de ambitie rond het VBIJP – ten noorden van de Winterdijk – nog wat hoger gelegd.⁵⁰ (afb. 3.10 en 3.11) De vijverpartij van het VBIJP werd in westelijke richting uitgebreid en rondom voorzien van villabebouwing. Maar het animo voor villabouw moet niet al te groot zijn geweest. Langs de zuidwestelijke rand van het VBIJP werden vóór WOII alleen nog twee dubbele herenhuizen (nrs. 21/23 en 25/27) gerealiseerd.

Het uitbreidingsplan voorzag ten zuiden van de Winterdijk – waar intussen (in 1916) westelijk van het Nieuwe Park op initiatief van bouwvereniging Het Volksbelang het zogenoemde Rode Dorp, een arbeiderstuindorpje, was gebouwd – in gesloten bouwblokken rondom centraal gelegen groenvoorzieningen en waterpartijen – onder meer aansluitend op het Nieuwe Park. Het stedenbouwkundig ontwerp van Schaap laat rondom het Nieuwe Park grotendeels gesloten bouwblokken zien, maar in werkelijkheid werden tijdens het interbellum de aparte wandelpaden aan weerszijden van de centrale vijver en rijweg opgeheven ten behoeve van verdere bebouwing met vrijstaande woningen. Deels kwamen die vóór de oorlog en deels pas (lang) daarna tot stand. De ontbrekende samenhang in schaal, oriëntatie, materiaalvoering en detaillering leidde tot een weinig evenwichtige contour rondom het Nieuwe Park.⁵¹

Tijdens de oorlogsjaren werden opnieuw stedenbouwkundige plannen getekend met villabebouwing in een parkachtige omgeving westelijk van het VBIJP.⁵² (afb. 3.12) Het gebied rondom het VBIJP heette toepasselijk 'Het Parkkwartier'. En ook na de oorlog werd het Parkkwartier in het stadsplanrapport 'Gouda' (1950) nog steeds beschreven als een wijk voor gegoede burgers en gepensioneerden.⁵³ Daarnaast bestempelde het stadsplanrapport het VBIJP als een recreatieve voorziening voor heel Gouda en opperde de mogelijkheid om in het Parkkwartier centrale voorzieningen te bouwen, terwijl rondom het park de bouw van nieuwe, luxe woningen werd toegestaan. Hiervan getuigen onder meer VBIJP nrs.19 en Van Beverninghlaan 4. Ten zuiden van de Winterdijk werd de schrijversbuurt bebouwd met middenstandswoningen in strokenbouw en collectief groen (Max Havelaarstraat e.a.). Verder werden westelijk van het VBIJP scholen voor middelbaar

en beroepsonderwijs gerealiseerd en westelijk van het Nieuwe Park rusthuis Gouwestein (1957, tegenwoordig: woonzorgcentrum Gouwestein), met een (smalle) toegang vanaf het Nieuwe Park. (afb/ 3/13) Deze entree lag aanvankelijk in het midden van het Nieuwe Park, maar is inmiddels in zuidelijke richting verplaatst en veel breder.

Voor de ontsluiting van de nieuwbouw ten westen van het VBIJP werd tussen 1956–1960 ingegrepen in de vorm en padenstructuur van het park. Het noordwestelijke puntje van het park – het Halvemaantje – ten westen van de rijweg, werd ontmanteld voor de aanleg van een toegangsweg. (afb. 3.16) In 1960 werd op de hoek van deze weg wel nog een volière gebouwd, waarin kippen, haantjes, tortelduif, vinkjes en parkieten worden gehouden (afb. 3.20)

3.7 Gesloten versus open parkzijde

Inmiddels ontleent het stadsdeel tussen de Spoorstraat, Nieuwe Gouwe O.Z., spoorlijn en Kattensingel in zijn geheel zijn officiële naam aan het in 1910 gerealiseerde tweede parkdeel: Nieuwe Park. De bebouwing rond het VBIJP en Nieuwe Park is pas ver in de twintigste eeuw uitgekristalliseerd. De opeenvolgende, gewijzigde uitbreidingsplannen leidden tot een tweeledig karakter rond het VBIJP: de oostzijde (stadskant) met grotendeels gesloten gevelwanden van herenhuizen en de westzijde met een open verkaveling van geschakelde herenhuizen en villa's. Ook het Nieuwe Park is uiteindelijk omringd door een open verkaveling.

De Nieuwe Gouwe OZ ontwikkelde zich gedurende de twintigste eeuw tot een drukke verkeersroute, terwijl de (middeleeuwse) Winterdijk zijn karakter als landelijke uitvalsroute behield, tegenwoordig in de vorm van een fietsstraat, waarbij de noordelijke (brede) wetering in stand bleef.

3.8 Parkentree na WOII

Na WOII veranderde ook de entree tot het VBIJP vanaf het station. Het oorspronkelijke stationsgebouw werd zwaar beschadigd door geallieerde bombardementen in 1944. Sybolt van Ravesteyn, architect van de Nederlandse Spoorwegen, ontwierp een nieuw stationsgebouw (afb. 3.19), dat in 1984 opnieuw is vervangen door nieuwbouw. Het Stationsplein is gedurende de twintigste eeuw heringericht, waarbij het busstation werd aangelegd en de Vredebest als nieuwe verbinding naar het stadscentrum tot stand kwam. Bij de hoofdingang tot het park werd bedrijventrum Gouwespoor (Stationsplein 8) gerealiseerd. Ten behoeve van de entree tot dit bedrijventrum is de monumentale parkentree eind twintigste eeuw teruggelegd om beschadiging van de pijlers van de parkentree te voorkomen.⁵⁴ Hierdoor werd de ingang tot het VBIJP vanaf het station veel minder zichtbaar.

4 Gebruik, beheer en ontwikkeling van het park

Behalve de omgeving, ontwikkelde en veranderde natuurlijk ook het park zelf gedurende zijn bestaan onder invloed van groei, gebruik en beheer.

4.1 VBIJP, plattegrond, rij- en wandelweg, padenplan, vijvercontouren

De belangrijkste ingreep in het VBIJP was de ontmanteling van het Halvemaantje. (afb. 3.16) Dit parkdeel was vanwege zijn intieme karakter een geliefd onderdeel van het park. Gemeentewerken twijfelde in 1922 wel aan de motieven van de parkbezoekers: 'Dit parkgedeelte wordt 's avonds veel bezocht, ook 's winters', waaruit bleek 'dat het natuurschoon dat ons park biedt niet direct hoofddoel is van het bezoek'.⁵⁵ Het Halvemaantje was daardoor regelmatig het slachtoffer van vandalisme en Gemeentewerken overwoog – in belang van het park en uit 'zedelijkheidsoogpunt' – dit parkdeel af te sluiten en anders in te richten, bijvoorbeeld als fazanten- of hertenverblijf. Dit zou 'het park een nieuwe attractie geven'. Tegelijkertijd opperde Gemeentewerken dat de grond ook heel geschikt was als bouwterrein, maar gaf toe niet te kunnen beoordelen 'in hoeverre bebouwing hiervan afbreuk zou doen aan 't geheel.' Uiteindelijk verdween het Halvemaantje dus pas eind jaren vijftig. Hierdoor verloor het park een belangrijke contour westelijk van de rij- en wandelweg. De bouw van de volière (1960) compenseerde dit verlies niet. De volière en de vormgeving van zijn omgeving zorgen niet voor een overtuigende functionele of visuele relatie met het park. Het profiel van de rij- en wandelweg is in de loop der jaren aangepast aan het toenemende verkeer. Daarbij verdween ook de oorspronkelijke laanbeplanting, waardoor de weg nu meer een scheiding tussen park en omgeving genereert dan bij te dragen aan de samenhang. Ook de diversiteit in materiaalvoering van de klinkerweg, met aan weerszijden hogere trottoirs (stoeptegels) en geasfalteerde wandelpaden reduceert de visuele eenheid en samenhang. Het padenplan bleef verder vrijwel onveranderd, evenals de omvangrijke vijverpartijen met hun eilanden.⁵⁶ Storend hierbij is de oeverafwerking met houten beschoeiingen, die door hun materiaalvoering en de hoekige belijning afbreuk doen aan de beleving van dit wezenlijke 'landschappelijke' onderdeel van het VBIJP. (In het bestek voor de aanleg van het park staat beschreven hoe de oevers oorspronkelijk werden aangelegd en afgewerkt met grasbanden. Hierdoor ontstond een natuurlijk ogende oever, passend in de landschapstijl.⁵⁷)

4.2 Geleidelijke ophogingen

Grote gevolgen voor het park had uiteraard de slappe bodem waarop het park werd aangelegd. Ophogingen hoorden vanaf het begin onvermijdelijk bij het reguliere beheer van het park. Zowel in 1907 als 1915 werden de paden en het park opgehoogd.⁵⁸ Tot de Tweede Wereldoorlog hanteerde de plantsoendienst een vaste methode om het parkniveau op peil te houden.⁵⁹ Daartoe werd 'zooveel mogelijk op geregelde tijden' de overvloedige modder uit de vijvers gehaald met een baggerbeugel, deels vanaf de kant en

deels vanuit een klein bootje (schouw).⁶⁰ (Afb. 4.2–12) Met de bagger werden de parken opgehoogd. Hierbij werd eerst ‘de grasnerf’ verwijderd, die er na ophoging weer netjes overheen werd gelegd. Door deze procedure werd geleidelijk – eens in de drie jaar – het hele park opgehoogd met circa dertig centimeter grond. Door deze geleidelijke ophogingen werd schade aan bomen en heesters grotendeels voorkomen. Ook zakke de grond na deze geleidelijke ophogingen veel minder snel in dan na grootschaliger ophogingen.⁶¹

4.3 WOII en rigoureuze ophogingen

Tijdens WOII liep niet alleen het stationsgebouw maar ook het noordelijke deel van het park schade op door de bombardementen. Bovendien bleek na de oorlog dat bomen en heesters uit de plantsoenen waren verdwenen. In 1945 werd het VBIJP 80 tot 100 cm opgehoogd en gedurende 1946–1953 werden nieuwe bomen geplant.⁶² Waarschijnlijk werd de geleidelijke, reguliere ophoging van het park na de oorlog gestaakt. In 1956–1960 volgde een nieuwe, drastische verhoging van het VBIJP (waarbij tegelijkertijd het Halvemaantje werd ontmanteld voor de aanleg van de toegangsweg naar westelijke nieuwbouw). (afb. 3.14 t/m 3.18) De ophoging was noodzakelijk omdat het waterpeil in de vijvers werd verhoogd.⁶³ Veel bomen legden hierbij het loodje, maar vleugelnoot, trompetboom, iepen, platanen, esdoorns, en moerascipressen doorstonden de ophoging wel. Iepen sneuvelden anderszijds – vooral in de jaren dertig en in 1978 – grotendeels door de iepenziekte.⁶⁴ Ook voor stormschade bleek de beplanting in het park erg gevoelig door de slappe grond en hoge waterstand. Het VBIJP werd in 1970 wederom gebaggerd en opgehoogd. Ook medio 1996 is het park – inclusief de paden – opgehoogd met gebiedseigen grond.⁶⁵ Winter 2004/2005 zijn de vijvers in het oude deel van het VBIJP gebaggerd en tegelijkertijd het park opgehoogd met ca 20 à 30 cm. Winter 2006/2007 zijn de vijvers in het Nieuwe Park gebaggerd. In 2010 is het Nieuwe Park in zijn geheel opgehoogd.

4.4 Sortiment

Er zijn verschillende naoorlogse beschrijvingen (wandelingen) van de beplanting van het VBIJP, onder meer samengesteld door de voormalige beheerders (plantsoendienst) van het park. Hierin wordt vaak verwezen naar de regelmatige vervanging van bomen en heesters in verband met de terreintoestand. Steeds wordt daarbij vermeld dat hetzelfde sortiment werd herplant, maar ook ‘uitgebreid met andere’.⁶⁶ Dat laatste moet veelvuldig zijn gebeurd want de actuele bomenlijst van het VBIJP is niet alleen korter, maar hij bevat ook veel boomsoorten die niet in de oorspronkelijke beplantingslijst voorkwamen, zoals bijvoorbeeld: *Davidia involucrata*, *Ginkgo biloba*, *Gleditschia triacanthos*, *Magnolia*, *Paulownia tormentosa* en allerlei sierappels.⁶⁷

Zowel de reductie van het sortiment als de verandering zijn begrijpelijk. Ten eerste bevat een volwassen park – ook al heeft het geen lange levensduur per generatie – minder beplanting dan een nieuw aangeplant park. Door de aanwezigheid van volwassen bomen en heesters is er simpelweg minder ruimte. Ten tweede is het leverbare sortiment bij kwekers constant in ontwikkeling. Daarin verdwijnen oudere soorten en variëteiten ten

gunste van nieuwe introducties. Gedurende de twintigste eeuw is het kwekerssortiment kritisch opgeschoond, mede door de sterk geprofessionaliseerde stedelijke plantsoendiensten.⁶⁸ Kwetsbare soorten verdwenen of werden vervangen door ziektebestendige en onderhoudsvriendelijke soorten en variëteiten. De Goudse plantsoendienst is de soortenrijkdom van het VBIJP altijd liefdevol trouw gebleven, waarbij ook de hoeveelheid groenblijvende bomen en heesters en het gebruik van coniferen welbewust in stand bleef. Desalniettemin werd het sortiment gaandeweg gereduceerd en veranderd. Er werden ook speciale bijzonderheden toegevoegd; zoals bijvoorbeeld een varenbladige beuk (*Fagus sylvatica* 'Asplenifolia') ter gelegenheid van het afscheid van J. Lammering, vele jaren voorman en rayonopzichter bij de afd. Plantsoenen en begraafplaatsen.⁶⁹

4.5 Monumentale bomen en verjonging

In 2008 telde het VBIJP slechts 24 bomen die ouder waren dan 50 jaar, waaronder de fraaie vleugelnoot (*Pterocarya fraxinifolia*). Deze senioren – waarvan er zich vele in de aftakelingsfase bevinden – spelen een belangrijke rol. Met hun monumentale voorkomen zijn ze niet alleen attractief, maar ze geven de wandelaar ook inzicht in de leeftijd van het park. Samen met de rustieke bruggen, de vormgeving in landschapsstijl en het (nog steeds) rijke sortiment ondersteunen ze het inmiddels even 'monumentale' karakter van het (eind) negentiende-eeuwse park.

Vanwege de relatief korte levensduur van het bomenbestand is verjonging – naast ophogingen en boomverzorging – een beheeractiviteit die in het VBIJP aan de orde van de dag is. Er zijn in het park dan ook veel nieuwe bomen geplant, veelal als solitair. Wat lijkt te ontbreken is een heldere – hernieuwde – ruimtelijke beplantingsvisie voor de langere termijn, waardoor de verjonging niet alleen zorgt voor het op peil houden van het bomenbestand, maar ook bijdraagt aan een visueel aantrekkelijke ruimtelijke opbouw van het park.

4.6 Heesters en bloemen

Hoewel het VBIJP nog steeds behoorlijk rijk is aan (bloeiende) heesters, lijkt op dit gebied het sortiment gereduceerd.⁷⁰ Mogelijk is dat mede gebeurd om het park transparanter te maken in verband met de sociale veiligheid. Oude foto's en ansichten van het park laten heel dichte heestergroepen zien, waardoor er meer afwisseling bestond in open en gesloten plekken. Toegevoegd werden daarentegen randen met bloeiende perkplanten, waarvan de situering en vormgeving discussie verdient, onder meer vanwege het oorspronkelijke contrast tussen het VBIJP en het Nieuwe Park.

4.7 Meubilair, vuilnisbakken, naambordjes en speelplek

Een gemeentelijke tekeningenlijst vermeldt het ontwerp van Groenewegen anno 1911 voor banken en hun situering in het VBIJP, maar deze tekening is helaas (nog) niet terug gevonden.⁷¹ Zowel VBIJP als Nieuwe Park zijn sindsdien regelmatig voorzien van nieuw

meubilair. Tegenwoordig staan er moderne banken en prullenbakken. De rustieke bruggen zijn steeds door Gemeentewerken gerenoveerd. Hiervoor lag geschikt eikenhout te wateren in achter de volière.⁷²

Terwijl de naambordjes die begin twintigste eeuw in het park werden aangebracht al lang waren verdwenen, hernieuwde de Goudse plantsoendienst eind twintigste eeuw deze traditie. Als proef werden als eerste bij 15 bomen bordjes geplaatst met de Nederlandse en wetenschappelijke naam, aangevuld met wetenswaardigheden over de boomsoorten: moerascipres, plataan, linde, paardenkastanje, moeraseik, vleugelnoot, es, treures, acacia, amberboom, suikeredoorn, trompetboom, sierkers, berk, haagbeuk en sierappel.⁷³

Recent is een speelplek voor kinderen toegevoegd in het park.

4.8 Nieuwe Park

Het Nieuwe Park is sterker dan het VBIJP aan veranderingen onderhevig geweest. Zowel de plattegrond als de beplanting is verschillende keren vernieuwd en veranderd:

1. De wandelpaden aan weerszijden van de vijver en rijweg zijn opgeheven ten behoeve van woningbouw. Op een tekening van Gemeentewerken d.d. Oct.'46 is te zien dat aan de vier bouwblokken op de hoeken nog drie tussenliggende bouwblokken werden toegevoegd. (afb. 3.13) Daartussen bleef echter plantsoen gehandhaafd, dat waarschijnlijk op dat moment ook werd gerenoveerd. Tussen de twee toegevoegde bouwkvelds aan de westzijde (nrs. 5 en 7) ontstond de (centraal gelegen) toegang naar het achterliggende terrein (later bebouwd met rusthuis Gouwestein).

2. Tegelijkertijd werd de vorm van de vijver veranderd door het rechte trekken van de kopse oevers, waardoor hier de ronde (bloem/heester)perken verdwenen. Mogelijk werd op dit moment het eiland in het vijverbassin voorzien van de nog steeds bestaande coniferengroep. (afb. 3.13)

Ook werd de vorm van de kopse kanten van het plantsoen gewijzigd: de noordelijke kop (Winterdijkzijde) bleef – in gewijzigde vorm – rond; de zuidelijke kop (Nieuwe Gouwezijde) werd rechtgetrokken. De beplanting werd versoberd, met uitsluitend boomrijen parallel aan de vijver en stroken sierplantsoen langs de vijver. De opengebleven plantsoendelen tussen de bouwkvelds behielden hun randbeplanting en daarvoor lagen gazons met solitaires. Het toegepaste sortiment is onbekend.

Foto's uit de jaren zestig wijzen erop dat toen de boomrijen opnieuw waren vervangen.⁷⁴ In de gemeentelijke bomeninventarisatie uit 1986 staan hier veldesdoorns (*Acer campestre*) vermeld, met groepjes sierappels (*Malus 'Liset'*) en essen (*Fraxinus excelsior*). Op de bijbehorende tekening is te zien dat naast de centrale entree tot Gouwestein toen ook al – iets zuidelijker – een tweede entree tot dit complex bestond. (afb. 4.1) Bovendien is zichtbaar dat bij de westelijke rijweg het plantsoen is versmald ten behoeve van parkeerplaatsen en dat er wandelpaden langs het vijverbassin zijn aangelegd. De stroken sierplantsoen zijn gehandhaafd en de koppen van het plantsoen zijn beide weer afgerond (maar niet geometrisch). Ook de plantsoendelen tussen de bouwterreinen bestaan nog steeds. Wel is het bouwterrein aan de oostzijde breder uitgevallen en inmiddels bebouwd met twee woningen (nrs. 10 en 12, toen: 4a en 4b).

In 2010 is het Nieuwe Park opnieuw opgehoogd en gerenoveerd. In de tussentijd zijn de vier plantsoendelen tussen de bouwkvelds uit 1946 opgeheven. Drie ervan zijn bebouwd

en de vierde bestaat nu geheel uit de (verbrede) toegang tot het gemoderniseerde Gouwestein, terwijl de centraal gelegen, smallere toegang is opgeheven. Grotendeels is de inrichting – met wandelpaden langs het vijverbassin en stroken sierplantsoen) hetzelfde als die in 1986, alleen is in de tussentijd de veldesdoorn vervangen door de bladverliezende conifeer *Metasequoia glyptostroboides*.⁷⁵ Op de koppen staat hartbladige els (*Alnus cordata*).

Mogelijk is (mede) gekozen voor *Metasequoia glyptostroboides* in visuele samenhang met het conifereneiland (dat dus ook tegelijkertijd – dus na 1986 – kan zijn beplant). Deze inmiddels omvangrijke coniferengroep blokkeert het zicht over de vijver. Dat lijkt in tegenspraak met het oorspronkelijke geometrische ontwerp van het Nieuwe Park waarvan het centrum met het vijverbassin het karakter heeft van een verdiepte (bloemen)tuin waarin de decoratieve beplanting juist uit- en overzicht toestaat. Maar de discussie hierover is niet nieuw. In 1937 bracht tuinarchitect H.W.E. Struve een advies uit aan de Goudse burgemeester omtrent de toestand van het stedelijk groen.⁷⁶ Niet alleen vond hij het uitdunnen van het VBIJP hard nodig ten behoeve van doorzichten en het vrijstellen van de beste exemplaren in de ‘zeer groote collectie van heesters en boomen’, ook achtte hij in het Nieuwe Park ‘de opruiming op het eilandje van het lage struikgewas en heesters’ nodig om hier ‘een beter gezichtseffect’ te bereiken. (Gemeentewerken was overigens niet gediend van dit externe commentaar en liet weten dat zij de plantsoenen in uitstekende handen achtte bij hun opzichter.⁷⁷)

4.9 Gemeentelijke monument en groenstructuurplan 2007–2015

In 2003 werd het VBIJP (annex Nieuwe Park) aangewezen als gemeentelijk monument. In het gemeentelijke Groenstructuurplan 2007–2015 worden verschillende ‘cultuur- en natuurniveaus’ onderscheiden.⁷⁸ Het culturele groen bevindt zich in en rond het centrum en geleidelijk vindt naar de stadsrand toe een zonering plaats naar meer natuurlijke groenvoorzieningen. In de ‘klassieke parken’ – waartoe het VBIJP wordt gerekend – is het (meer intensieve) beheer gericht op het oorspronkelijke karakter met zijn gecultiveerde beplantingen. Hiertoe dient per park een beheerplan te worden opgesteld.

5 Samenvatting en waardering

5.1 Samenvatting

Gouda was eind negentiende eeuw niet rijk aan stedelijk groen. Bij zijn dood liet burgemeester A.A. van Bergen IJzendoorn (1824–1895) Gouda zijn voormalige stadstuin na zodat het Houtmanplantsoen kon worden uitgebreid en 40.000 gulden voor de aanleg van een nieuwe ‘wandelaarsplaats’. De gemeenteraad koos als parklocatie een westelijk van de stad gelegen deel van de Bloemendaalsche polder, tussen het in 1855 gerealiseerde spoor en spoorwegstation (1869) en de door de provincie Zuid-Holland aan te leggen Nieuwe Gouwe. Het gemeentebestuur verwachtte dat de aanleg van de Nieuwe Gouwe zou leiden tot animo voor stadsuitbreiding. Het parkplan werd ingezet om deze stadsuitbreiding te stimuleren en in goede banen te leiden. Het rij- en wandelpark voorzorg in een ontsluiting van de nieuwe wijk en moest particulieren verleiden tot de bouw van (duurdere) woningen. Tegelijkertijd zou het park een visitekaartje vormen voor binnenkomende bezoekers via het spoor én een sieraad zijn voor de gemeente zelf. De uitgifte van bouwterreinen binnen het parkterrein moest zorgen voor aanvullende financiering. Nadelen van de locatie waren de slechte grond, de koude locatie op het noordwesten en het feit dat de (middeleeuwse) Winterdijk de locatie in twee delen splitst; een vrijwel driehoekig stuk – grotendeels zeer natte – veenweidegrond noordelijk van de dijk en een rechthoekig deel ten zuiden ervan.

In 1901 verkoos de gemeenteraad uit drie parkontwerpen het door de firma Groenewegen & Zoon ingeleverde plan. De vorm van de terreinen, de grondgesteldheid en de gegeven opdracht (wandelpark, ontsluitingsweg en bouwlocaties) leidden tot de belangrijkste ingrediënten van dit parkontwerp:

1. De inrichting van twee verschillend vormgegeven parkdelen noordelijk (VBIJP) en zuidelijk (Nieuwe Park) van de Winterdijk, gefaseerd uit te voeren; Het noordelijke parkdeel (VBIJP, 1901–1902) werd vormgegeven in landschapsstijl, waarbij de drassige grond werd veranderd in een langgerekte, quasi-landschappelijke vijverpartij – voorzien van twee eilanden en twee langgerekte landtongen, vanwaar twee (rustieke, knuppelhouten) bruggetjes leiden naar de andere oever. Dit parkdeel is voorzien van een krakelingvormige padenstructuur waardoor een afwisselende rondwandeling mogelijk is.

Het zuidelijke parkdeel (Nieuwe Park, 1910) werd vanwege de vorm van het terrein en de aanwezige sloten logischerwijs geometrisch ingericht. Dit leverde tegelijkertijd een aantrekkelijke variatie op ten opzichte van het noordelijker gelegen parkdeel in landschapsstijl. De centraal gelegen sloot in dit parkdeel werd vergraven tot een rechthoekig vijverbassin. In zijn geheel representeert het parkontwerp de gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw (internationaal) gangbaar geworden ‘gemengde stijl’ (mixed style, style mixte), een vorm van eclectische tuinkunst.

2. De rij- en wandelweg – oorspronkelijk voorzien van laanbeplanting – plooit zich vanaf het station in het noorden rond de vijverpartijen naar de Winterdijk. Ten zuiden van de Winterdijk splitst de rijroute zich rond het centrale, rechte vijverbassin en leidt naar een

wederom centrale toegang tot de Nieuwe Gouwe, tegenwoordig de Nieuwe Gouwe Oostzijde.

3. De vereiste (zes) bouwterreinen liggen verspreid over de twee parkdelen, gesitueerd langs de rijweg, op de toentertijd schaars beschikbare 'bruikbare grond'. Bij de uitvoering van het Nieuwe Park in 1910 werd op de noordoostelijke hoek een zevende (kleiner) bouwterrein toegevoegd.

De oorspronkelijke – zeer soortenrijke – beplanting van het VBIJP is dankzij het bewaard gebleven beplantingsplan tot in detail bekend. (Van het Nieuwe Park is dit niet het geval.) Deze soortenrijkdom is kenmerkend voor de tuin- en landschapsarchitectuur zoals die zich gedurende de negentiende eeuw ontwikkelde en tot het interbellum floreerde. Zowel de botanische als de horticulturele vakwereld investeerde in ontdekkingsreizen om de diversiteit en rijkdom van de flora niet alleen in kaart te brengen maar ook te exploiteren. In de tuin- en landschapsarchitectuur betekende dit mogelijkheden voor steeds méér variatie, waaronder voor een jaarrond aantrekkelijke beplanting. Voor deze horticulturele annex tuinarchitectonische ontwikkeling introduceerde de Schotse tuinarchitect en – journalist J.C. Loudon (1783–1843) in 1832 de typering: 'gardenesk'. Daarmee onderscheidde hij het (artistieke) gebruik van niet-inheemse planten in het parklandschap als een gelijkwaardig vormgevingsmiddel naast het pittoreske. Kwekerscatalogi uit de periode 1860–1940 – waaronder die van Groenewegen – weerspiegelen de toepassing van dit naar huidige maatstaven ongekende sortiment. Niet voor niets ontwikkelden zich gedurende de negentiende eeuw veel kwekers tevens tot tuin- en landschapsarchitecten. Om succesvol zoveel verschillende plantensoorten te combineren was materiaalkennis vereist.

De bebouwing rond het VBIJP verliep aanvankelijk vlot door de aanleg – op particulier initiatief – van de Van Beverninghlaan met elegante (Jugendstil) herenhuizen en bebouwing van vier van de zeven in het parkplan opgenomen bouwkavels, onder meer op drie hoeken van het Nieuwe Park. Ook de Piersonweg werd bebouwd met – iets soberder – herenhuizen. In 1918 werd de entree tot het VBIJP vanaf het station verfraaid door gemetselde pijlers, bekroond met leeuwen die het wapenschild van Gouda dragen. De leeuwen zijn afkomstig van de voormalige stadspoort aan de Kleiweg (Kleiwegpoort). Met de invoering van de Woningwet in 1901 was ook het Goudse gemeentebestuur verplicht een uitbreidingsplan samen te stellen. In de opeenvolgende uitbreidingsplannen bleven de ambities voor bebouwing rond het VBIJP annex Nieuwe Park steeds gericht op duurdere woningen, deels in navolging van de Van Beverninghlaan in de vorm van aaneengesloten stroken herenhuizen, deels in de vorm van vrijstaande villa's. Enkele plannen voorzagen zelfs in een fikse uitbreiding van het VBIJP in westelijke richting en het gebied werd getypeerd als 'het Parkkwartier'. Maar de plannen waren steeds ambitieuzer dan de werkelijke vraag naar luxe woningen. Op grond van het Stadsplanrapport Gouda (1950) werden westelijk van het VBIJP scholen gebouwd, ontsloten via een nieuwe weg vanaf het VBIJP, waarvoor het noordwestelijke puntje van het park werd ontmanteld. Westelijk van het Nieuwe Park werd rusthuis Gouwestein (1957, tegenwoordig woonzorgcentrum Gouwestein) gebouwd.

De bebouwing rond het VBIJP en Nieuwe Park is pas ver in de twintigste eeuw uitgekristalliseerd. Rondom het VBIJP ontstond een tweeledig karakter met aan de oostzijde (stadskant) grotendeels gesloten gevelwanden van herenhuizen en de westzijde

een open verkaveling van geschakelde herenhuizen en villa's. Ook het Nieuwe Park is uiteindelijk omringd door een open verkaveling.

De Nieuwe Gouwe OZ ontwikkelde zich gedurende de twintigste eeuw tot een drukke verkeersroute, terwijl de Winterdijk zijn karakter als landelijke uitvalsroute behield.

Bij de parkentree vanaf het station werd bedrijventrum Gouwespoor (Stationsplein 8) gerealiseerd. Ten behoeve van dit bedrijventrum is de monumentale parkentree eind twintigste eeuw teruggedoed. Hierdoor werd de ingang tot het VBIJP vanaf het station veel minder zichtbaar.

Uitgezonderd de ontmanteling van het noordwestelijke parkdeel behield het VBIJP zijn oorspronkelijke quasi-landschappelijke vorm, inclusief de vijverpartijen en padenstructuur, maar de detaillering daarvan veranderde wel. Door de slappe bodem en inklinking horen ophogingen tot het reguliere beheer en is de beplanting kwetsbaar. De Goudse plantsoendienst bleef de soortenrijkdom van het VBIJP altijd trouw, waarbij ook de hoeveelheid groenblijvende bomen en heesters en het gebruik van coniferen in stand bleef. Desalniettemin werd het sortiment gaandeweg gereduceerd en veranderd. Daarnaast introduceerde de plantsoendienst al snel na de aanleg van het VBIJP bloeiende perkplanten in dit parkdeel. De soortenrijkdom werd (al vrijwel vanaf het begin) educatief benut door het plaatsen van naambordjes.

Ook de geometrische vormgeving van het Nieuwe Park bleef ongewijzigd, maar dit parkdeel kende daarnaast wel meer veranderingen; zowel de plattegrond als de beplanting is verschillende keren vernieuwd en veranderd.

5.2 Waardering

De cultuurhistorische betekenis van het VBIJP is te definiëren in tuinhistorische- en typologische waarde, gaafheid, stedenbouwkundige – en ensemblewaarde:

Het VBIJP (1901–1902) annex Nieuwe Park (1910) is een karakteristiek in gemengde stijl (deels landschapsstijl, deels geometrisch) vormgegeven, samengesteld stadspark – functionerend als lommerrijke rij- en wandelroute en wandelpark – ontworpen door de landelijk bekende firma Groenewegen & Zoon (boomkwekers en tuinarchitecten) en tevens onder hun leiding, gefaseerd aangelegd. Door het uitgesproken en zeer soortenrijke gebruik van vooral niet-inheemse boom- en heestersoorten is het park tevens representatief voor de zogenoemde 'gardeneske tuinkunst', die floreerde van halverwege de negentiende eeuw tot het interbellum. Ondanks veranderingen is het oorspronkelijk ontwerp van het VBIJP annex Nieuwe Park na meer dan 100 jaar ontwikkeling en beheer nog zeer herkenbaar.

Stedenbouwkundig representeert het stadspark het omslagmoment van de negentiende-eeuwse laissez-fair stedenbouw – waarin stadsontwikkeling en woningbouw voor een belangrijk deel aan het particulier initiatief werd overgelaten – naar de middels de instelling van de Woningwet in 1901 vereiste gemeentelijke uitbreidingsplannen, die moesten leiden tot planmatige sturing van de stadsontwikkeling en woningbouw. Het park was een (particuliere) gift van burgemeester A.A. Van Bergen IJzendoorn (1824–1895). Het Goudse gemeentebestuur beoogde met de realisatie van het park op de verkozen locatie stadsuitbreiding te stimuleren en in goede banen te leiden. Daarbij werd

de bouw van duurdere woningen verkozen en de bouw van arbeiderswoningen geweerd. Voorstellen voor de bebouwing en verkaveling rond het park werden grotendeels aan het particulier initiatief overgelaten. Tegelijkertijd functioneerde de parkaanleg als een gangbaar middel binnen de in de negentiende eeuw in zwang gekomen 'stadsverfraaiing'. Het park zou een visitekaartje vormen voor binnenkomende bezoekers via het spoor, maar ook een sieraad zijn voor de gemeente zelf. Aan representatieve zichtbaarheid vanaf het station heeft het VBIJP intussen ingeboet, maar de ruimtelijke kwaliteit van het nog steeds kleurrijke, afwisselende en lommerrijke park, met zijn (verfrissende) omvangrijke vijverpartijen en gazons is door de toegenomen stedelijkheid rondom het park vooral versterkt.

Daarbij vertegenwoordigt het park in samenhang met de – deels monumentale – bebouwing aan de Van Beverninghlaan, de Piersonweg, Villa Honk, Huize Elisabeth, de drie oudste woningblokken op de hoeken van het Nieuwe Park én de infrastructuur in de vorm van rij- en wandelweg vanaf het station, de Van Beverninghlaan, de Van Swietenweg, de Van Strijenstraat, de Winterdijk en de Nieuwe Gouwe OZ een belangrijke stedenbouwkundige ensemblewaarde.

6 Aanbevelingen

De aanwijzing tot gemeentelijk monument van het VBIJP annex Nieuwe Park in 2003 vormt een bijzondere aanleiding om de toestand en het beheer van het park te herijken. Na meer dan een eeuw groei en ontwikkeling zijn de historische en ruimtelijke kwaliteiten van het rij- en wandelpark evident, maar er zijn in de beplanting, vormgeving en detaillering ook veranderingen opgetreden die afbreuk doen aan die kwaliteit. Tegelijkertijd liggen er nu nieuwe kansen voor verbeteringen en doorontwikkeling. Dit vraagt om een evaluatie van de huidige toestand van het park in relatie tot het oorspronkelijke ontwerp én ruim 100 jaar ontwikkeling – waarvoor deze rapportage als grondstof dient – in samenhang met de actuele en toekomstige (ruimtelijke) eisen die aan het park gesteld worden. Daartoe moeten de stedelijke wensen en potenties betreffende bijvoorbeeld het parkgebruik, aanvullende bebouwing (verdichting) rond het parkgebied, de parkeerdruk, de relatie met het stationsgebied, de recreatieve (fiets- en wandel) en verkeersroutes door en langs het park – aansluitend op bijvoorbeeld de Winterdijk – in kaart worden gebracht. Dit betekent dat het wenselijk is aansluitend op voorliggende cultuurhistorische analyse een renovatie/ontwerpopdracht te formuleren die – evenals in 1898 – wordt opgedragen aan een landschapsarchitect. De ontworpen toekomstvisie vormt vervolgens de basis voor een renovatie- en beheerplan, dat – zonodig gefaseerd – in werking kan treden.

Aandacht verdienen in ieder geval de volgende aspecten:

De technische toestand van de parkbodem en waterhuishouding

Welke methode van baggeren en ophogen biedt de meeste kansen voor een duurzaam beheer van park en beplanting?

Reliëf

Bij ophogingen kan (weer) meer reliëf in het park worden gerealiseerd; zoals bij de rustieke bruggen, maar ook in de gazons. Het oorspronkelijk door Groenewegen geplande reliëf is te zien op ontwerptekening afb.2.4. Groenewegen gaf zelf echter al aan dat hij graag méér reliëf zou realiseren, maar dat hem daartoe beschikbare grond ontbrak (lees p.10). Meer reliëf (glooiing van de gazons) kan de ruimtelijke ervaring versterken én de drainage verbeteren;

De vijverbeschoeiing in het VBIJP

Storend is in het VBIJP de oeverafwerking met zichtbare, houten beschoeiingen, die door hun materiaalvoering en de hoekige belijning afbreuk doen aan de beleving van dit wezenlijke ‘landschappelijke’ onderdeel van het VBIJP. (In het bestek voor de aanleg van het park staat beschreven hoe de oevers oorspronkelijk werden aangelegd en afgewerkt met grasbanden. Hierdoor ontstond een natuurlijk ogende oever, passend in de landschapstijl.)

Beplanting, monumentale bomen en verjonging

In 2008 telde het VBIJP slechts 24 bomen die ouder waren dan 50 jaar. Deze senioren – waarvan er zich vele in de aftakelingsfase bevinden – spelen een belangrijke rol. Met hun

monumentale voorkomen zijn ze niet alleen attractief, maar ze geven de wandelaar ook inzicht in de leeftijd van het park. Samen met de rustieke bruggen, de vormgeving in landschapsstijl en het (nog steeds) rijke sortiment ondersteunen ze het inmiddels even 'monumentale' karakter van het (eind) negentiende-eeuwse park.

Vanwege de relatief korte levensduur van het bomenbestand in het VBIJP is verjonging – naast ophogingen en boomverzorging – een beheeractiviteit die hier aan de orde van de dag is. Er zijn in het park dan ook veel nieuwe bomen geplant, veelal als solitair. Wat lijkt te ontbreken is een heldere – hernieuwde – ruimtelijke beplantingsvisie voor de langere termijn, waardoor de verjonging niet alleen zorgt voor het op peil houden van het bomenbestand, maar ook bijdraagt aan een visueel aantrekkelijke ruimtelijke opbouw van het park.

Aan de orde is een evaluatie van de huidige beplanting op vorm en ruimtelijke betekenis, waarbij weer een duidelijker onderscheid moet worden gemaakt tussen groepen (heesters, bomen, dan wel heesters en bomen), solitair, boomrijen, laanbeplanting en randbeplanting. Ook de rol van de eilanden als eyecatchers verdient nieuwe aandacht. De beplantingslijst van Groenewegen en de contemporaine kwekerscatalogi van deze firma kunnen inspiratie bieden voor gebruik en toepassing van het oorspronkelijke sortiment.

Profilering van de vormgevingsverschillen tussen VBIJP en Nieuwe Park (landschappelijk versus geometrisch)

Oorspronkelijk kwamen geen bedden met perkplanten voor in het VBIJP. Mogelijk is het hier een optie over te gaan op meer natuurlijke groepen vaste planten en bolgewassen e.d. die al hier en daar in het park te vinden zijn en ook in het oorspronkelijke beplantingsplan voorkomen. Hierdoor blijven bloemen in verschillende jaargetijden onverminderd een belangrijke rol spelen in het park, maar wel in een passender – quasi-landschappelijke – vormgeving;

Het Nieuwe Park verdient een hernieuwd beplantingsplan geïnspireerd op de historische situatie, maar tevens tegemoetkomend aan huidige – deels nieuwe – ruimtelijk eisen, zoals de relatie van het park met de entree tot Gouwestein.

De ver uitgegroeide coniferengroep op het eiland in het vijverbassin verdient heroverweging. Deze coniferengroep blokkeert het zicht over de vijver. Dat is in tegenspraak met het oorspronkelijke geometrische ontwerp van het Nieuwe Park waarvan het centrum met het vijverbassin het karakter heeft van een verdiepte (bloemen)tuin waarin de decoratieve beplanting juist uit- en overzicht toestaat. Juist in het Nieuwe Park liggen mogelijkheden voor een visueel krachtig gebruik van perkplanten.

De rij- en wandelweg:

De oorspronkelijk met grint bedekte rijweg was 5 meter breed met aan weerszijden 2,5 meter brede voetpaden (van sintels of koolas, bedekt met Lekzand) en voorzien van dubbele laanbeplanting in driehoeksverband. Ook aan de buitenzijde van de rij- en wandelweg was beplanting voorzien, zodat de rij- en wandelweg daadwerkelijk deel uitmaakte van het park en dus niet zelf als rand functioneerde.

Dit effect werd nog versterkt door de inrichting van de noordwestelijke punt van het driehoekige parkdeel (VBIJP) met een door stevige beplanting omsloten, intiem parkdeel, dat later vanwege zijn plattegrond in de volksmond werd aangeduid als het Halvemaantje.

Het profiel van de rij- en wandelweg is in de loop der jaren aangepast aan het gemotoriseerde verkeer en de toegenomen verkeersdruk. Daarbij verdween de oorspronkelijke laanbeplanting, waardoor de weg nu eerder een scheiding tussen park en omgeving genereert dan bij te dragen aan de samenhang. Ook de diversiteit in materiaalvoering van de klinkerweg, met aan weerszijden hogere trottoirs (stoeptegels) en geasfalteerde wandelpaden reduceert de visuele eenheid en samenhang. De huidige situatie, zónder het Halvemaantje en mét de intussen gerealiseerde bebouwing rond het park, vraagt om een nieuwe (ontwerp)oplossing die recht doet aan zowel de oorspronkelijke (verbindende, lommerrijke) kwaliteit van de rij- en wandelweg als aan de huidige situatie. De rij- en wandelweg bevindt zich juist aan die zijde van het park waar een diverse en vrij verkavelde bebouwing tot stand kwam en vraagt dus des te meer om een detaillering die samenhang genereert. Mogelijk kunnen ook richtlijnen of suggesties voor omwonenden worden geformuleerd die de ensemblewaarde tussen park en randbebouwing ten goede komen.

De relatie tussen park en stationsgebied

Uit praktische overwegingen is de representatieve parkentree vanaf het stationsgebied teruggelegd, waardoor de betekenis van het park als lonkende groene route vanaf het station sterk aan kracht inboette. Hier ligt een ontwerpogave.

Heroverweging de volière (1960)

De volière en de vormgeving van zijn omgeving zorgen niet voor een overtuigende functionele of visuele relatie met het park.

Eenheid in detaillering

Wanneer het VBIJP annex Nieuwe Park in zijn geheel en als gemeentelijk monument wordt heroverwogen, ligt het voor de hand daarbij de detaillering van alle onderdelen op elkaar af te stemmen; dat geldt voor de uitvoering van de paden, straatmeubilair en verlichting, maar bijvoorbeeld ook voor de vormgeving van de naambordjes in het park en voor de vormgeving van nieuwe functies zoals voorheen de speelplek.

Verspreiden kennis en genereren draagvlak bij omwonenden en publiek

Maak een aantrekkelijk publieksboekje en/of webpagina over het VBIJP annex Nieuwe Park om de historische inzichten, betekenis en toekomst(plannen) te delen met omwonenden en gebruikers van het park.

Voor inspiratie naar het Vondelpark

Uit het historisch onderzoek bleek dat al tijdens de planvorming voor het VBIJP een vergelijking werd gemaakt tussen het VBIJP en het Vondelpark in Amsterdam. Het Vondelpark werd in 1996 aangewezen als rijksmonument en sindsdien is daar hard en geïnspireerd gewerkt aan de renovatie van dit park. Ondanks het schaalverschil zijn er belangrijke overeenkomsten tussen het beheer van beide parken. Het verdient aanbeveling inspiratie te gaan opdoen bij de betrokken ontwerpers en beheerders van het Vondelpark, bijvoorbeeld ten aanzien van het bodem- en waterhuishoudkundig beheer, evenals de manier waarop grote bomen van een fundament worden voorzien om hun levensduur te verlengen.

BIJLAGE: Groenewegen & Zoon (De Bilt), boomkwekers en tuinarchitecten

De Amsterdamse kwekerij Groenewegen & Co. werd halverwege de negentiende eeuw gesticht. In 1860 nam J.B. Groenewegen (1840?-1917) de leiding over. Hij ontwikkelde het bedrijf samen met zijn broers tot een bloemisterij, zaadwinkel en boomkwekerij.⁷⁹ Zij richtten zich vooral op de invoer van nieuwe en zeldzame planten uit Nederlands Oost- en West-Indië, Kaap de Goede Hoop en Nieuw-Holland [Australië].⁸⁰ De firma nam een eigen drukkerij in gebruik voor de productie van hun talrijke kwekerscatalogi en werd uitgever van het tuinbouwblad *Sempervirens*.

Medio 1880 verhuisde J.B. Groenewegen naar Zeist. Voor de uitbreiding en verbetering van de afdeling boomkwekerij kocht hij (geschiktere zand-)grond in De Bilt. Hier startte in 1883 de boomkwekerij, die vanaf 1886 als de zelfstandige onderneming Groenewegen & Zoon door hem en zijn zonen werd geleid en uitgebreid tot een omvang van veertig hectare, verdeeld over drie kwekerijen. Naast het kweken van bomen legde dit bedrijf zich toe op het ontwerpen en aanleggen van tuinen en parken. Groenewegen & Co in Amsterdam werd verder door zijn broers geleid en functioneerde vanaf 1886 nog uitsluitend als bloemisterij en zaadhandel.⁸¹

Kwekers/tuinarchitecten

Groenewegen was één van de vele kwekerijen die zich gedurende de negentiende eeuw tevens specialiseerde in het ontwerpen en aanleggen van tuinen en parken. Beroemde andere voorbeelden zijn de kwekers- annex tuinarchitectenfamilies Zocher, Copijn en Van Lunteren. De kwekers claimden door hun ruime kennis van het sortiment het best in staat te zijn tot een goed ontwerp en een geslaagde aanleg te komen.

Het beschikbare sortiment bomen, heesters en bloemen bereikte in de negentiende eeuw een hoogtepunt door de niet aflatende stroom van nieuwe exotische plantenintroducties en de toenemende kennis van de plantenveredeling, hybridisatie en kweektechnieken. Belangrijk was uiteraard ook dat er niet alleen wetenschappelijke belangstelling bestond voor de grote soortenrijkdom, maar ook een gretige en groeiende afzetmarkt van particuliere als openbare tuin- en parkeigenaren.

*'Het aanleggen van tuinen en buitenplaatsen is een werk, dat onmogelijk kan worden toevertrouwd aan personen, die van het tuinbouwwak geene of onvoldoende kennis bezitten. Dit geschiedt echter nog slechts al te veel; een bouwkundige, hoe bekwaam ook, kan niet geacht worden op de hoogte te wezen van hetgeen voor een goed gekozen beplanting noodig is. Hij, die zoodanig plan voor een tuin of een park maakt, moet bovenal grondige kennis bezitten van de onderscheidene boomsoorten en het effect dat zij door hunne groeiwijs en bladschakering te weeg brengen. Bij de gezichtspunten, die hij spaart, moet hij reeds vooruit berekend hebben de uitwerkselen van schaduw en licht, de verschillende tinten van het gebladerte, zooals die tegen elkander afsteken en de boomgroepen, die het best bij elkander passen. (...)Het is dus vooral de praktische kennis, door een tuin-architect in zijn tuinen en kassen opgedaan, die hij bij elken aanleg op de algemeene versiering moet toepassen, en ieder belanghebbende zal gereedelijk toestemmen, dat de vereenigde kennis van al het geen waarop hierboven gewezen werd, van het grootste belang is voor dengene, die zijn hulp heeft ingeroepen.'*⁸²

Behalve met hun deskundigheid op het gebied van de beplanting profileerden de kwekers annex tuinarchitecten zich ook met zeer concurrerende prijzen, omdat ze de benodigde mankracht voor supervisie en al het benodigde materiaal toch in huis hadden.

*'Aangezien wij, ten allen tijde, over een daartoe geoefend personeel kunnen beschikken en belangrijken handel drijven in alle artikelen en voorwerpen, die voor een aanleg gevorderd worden (zoowel ooft- en sierboomen en heesters, als planten en zaden), zijn wij niet alleen in staat aan de goede en zorgvuldige uitvoering van dergelijke werken al de zoo noodzakelijke zorg te besteden, maar kunnen wij die uitvoeren voor prijzen, die aan alle concurrentie het hoofd bieden.'*⁸³

Daarnaast was het een gangbare praktijk onder kwekers annex tuinarchitecten om kosteloos de tuin- of parkontwerpen te maken, mits de beplanting uit eigen kwekerij kon worden geleverd. Ook Groenewegen adverteerde met deze werkwijze in de jaarlijkse catalogi. (afb. B.1 t/m B.3) Voor opdrachtgevers was dit uiteraard een voordelige gang van zaken, maar bij openbare, stedelijke projecten leidde dit regelmatig tot protesten van lokale kwekers. Met de toenemende professionalisering van het openbaar groen – vanaf het derde kwart van de negentiende eeuw – werd voor openbare opdrachten dan ook steeds vaker afgeweken van deze praktijk. De tuinarchitect werd betaald voor het ontwerp en de eventuele supervisie van de aanleg, terwijl de beplanting en uitvoering openbaar werd aanbesteed. In de Goudse gemeenteraad kwam deze kwestie bij de aanleg van het Van Bergen IJzendoornpark letterlijk ter sprake, waarbij ervoor werd gekozen toe te stemmen in het gevraagde honorarium van de firma Groenewegen – 5,75 procent van de kosten (40.000 gulden) – wanneer zij niet zelf de beplanting zouden leveren. De beplanting en uitvoering van het park werd via een openbare aanbesteding gegund aan de laagste inschrijver: kweker W. van Maastricht in Vreeland.⁸⁴

Rustieke bruggen en rotswerken

Het Van Bergen IJzendoornpark werd verfraaid met twee rustieke knuppelbruggen. Mogelijk werden deze in samenwerking met het gespecialiseerde Instituut Voigt in Thüringen geproduceerd. Begin twintigste eeuw adverteerde Groenewegen & Zoon met deze bijzondere producten van ruw eiken- of berkenhout, waarbij een 'schilderachtig geheel' werd bereikt door 'zoveel mogelijk grillige en merkwaardige houtvormen' te gebruiken.⁸⁵ Zowiezo behoorde de stoffering van tuinen en parken met 'rustieke bruggen en koepels, chalets, terrassen, loofgangen (berceaux, pergola's), rotspartijen, waterwerken en fonteinen' tot de gangbare praktijk van het bedrijf. Ook leverden ze de in de negentiende – en vroege twintigste eeuw populaire betonrustieke constructies en kunstmatige rotspartijen, middels hun agentschap van de Brusselse firma Blaton-Aubert.⁸⁶ In de begroting voor het VBIJP werd 750 gulden opgenomen voor 'rotswerkjes bij het water'. (...) 'Deze worden hier en daar nodig geacht langs den waterkant en bij de bruggen of dammen.'⁸⁷ Ze zijn echter noch in het park zelf, noch op oude foto's 'teruggevonden'.

Goudse opdrachten

In 1897–1911 werkte de firma Groenewegen & Zoon aan vier projecten in Gouda:

1897 Uitbreiding Houtmanplantsoen met burgemeesterstuin: 'Plantsoen der Gemeente Gouda, 20 October 1897', WUR, Speciale Coll., 35. Piet Hasselman (1909–1976) en Groenewegen (Corona NV) (1876–1933), nr.1 (afb.B.5)

Waarschijnlijk hoort hierbij ook de tekening van een Fontein, 250 x 480 mm, schaal 1:20, Ongedateerd / ongesigneerd WUR, Speciale Coll., 35. Piet Hasselman (1909–1976) en Groenewegen (Corona NV) (1876–1933), nr.1 (Dit ontwerp komt echter niet overeen met het gerealiseerde monument voor VBIJ, afb. 1.2)

1897–1911 Van Bergen IJzendoornpark WUR, Speciale Coll., 35. Piet Hasselman (1909–1976) en Groenewegen (Corona NV) (1876–1933), nr.1

Tekeningen:

Schets eerste deel Van Bergen IJzendoornpark (afb. B.6)

Ingekleurde schets, aquarel, krijt en inkt, 530 x 680 mm, schaal 1:500

Ongedateerd / ongesigneerd [Datering voor 1899, bouwterreinen opgenomen en gevarieerde vijverpartijen]

Plan van aanleg van het Van Bergen IJzendoorn Park te Gouda (afb. B.7)

Tekening ingekleurd met krijt op papier, 600 X 320 mm, schaal 1:1000, met noordpijl
Ongedateerd / ongesigneerd [Datering 1901: inclusief aansluiting Van Beverninghlaan]

Agenda: bestaand water, goed land, moeras, dijken en ringweg

Blauwdruk, 750 X 565 mm, schaal 1:500, met noordpijl

Ongedateerd / ongesigneerd (identiek afb. 2.1)

Agenda: water, plantsoen, wegen, bouwterrein

Blauwdruk, 750 X 565 mm, schaal 1:500, met noordpijl

Ongedateerd / ongesigneerd (identiek afb. 2.2)

[Berekening beplantingsoppervlakten in m²]

Tekening op kalkpapier, 820 X 420 mm, schaal 1:500, met noordpijl

Ongedateerd / ongesigneerd

1898 Tuin E.L. Martens WUR, Speciale Coll., 35. Piet Hasselman (1909–1976) en Groenewegen (Corona NV) (1876–1933), nr.9 (afb. B.8)

[Mogelijk is hier sprake van een schrijffout in de inventaris en gaat het om R.L. Martens (1863–1917). Deze volgde in 1895 Van Bergen IJzendoorn op als burgemeester en was voorzitter van de Commissie van bijstand in het beheer der Gemeentewerken te Gouda, die de gemeenteraad adviseerde inzake de keuze van het ontwerp (van Groenewegen) voor het VBIJP.]⁸⁸

[1907] Parkaanleg bij het Van Itersonziekenhuis WUR, Speciale Coll., 35. Piet Hasselman (1909–1976) en Groenewegen (Corona NV) (1876–1933), nr.70 (afb. B.9)

Literatuur, geraadpleegde archieven en websites

P.H.A.M. Abels, K. Goudriaan, N.D.B. Habermehl, J.H. Kompagnie (red.), *Duizend jaar Gouda. Een stadsgeschiedenis*, Hilversum: Verloren, 2002

Chris Akkerman e.a., *Het geheim van Bloemendaal*, Gouda: Stichting SPOOR, 1997

Els Bet en Dolf Broekhuizen, *Gouda naoorlogse architectuur en stedenbouw, inventarisatie 2005*. Gouda: Gemeente Gouda, 2005

Cathrinus Blankestijn, *Groeien in het Broek; De geschiedenis van de Darthuizer Boomkwekerijen*, 2000

M. Brinkgreve, 'Een bezoek aan de boomkwekerijen van Groenewegen & Zoon, aan de Bilt', *Eigen Haard*, 20 (1894), p.680–685

'Burgemeester schonk Gouda's mooiste park; Ophoging in 1960 goed doorstaan', *Goudsche Courant* (1977) 28 november

Dienst Beleid, afdeling Fysieke Leefomgeving, De Groene Ruimte bv, *Gouda blijft groen; Groenstructuurplan 2007–2015*, 2007

Henny Dolder–de Wit en Henkjan Sprokholt, *Goudse plantaardigheden; Een wandeling langs groene monumenten in Gouda*, Gouda, 1999

1910–2010 Een eeuw Nieuwe Park, Gouda: Stichting Wijkteam Nieuwe Park te Gouda, 2010

J.E.J. Geselschap en A. Bezemer, 'De ruimtelijke ontwikkeling van Gouda', *Gouda zeven eeuwen stad. Hoofdstukken uit de geschiedenis van Gouda*. Gouda: Oudheidkundige Kring "Die Goude", 1972, p. 35–62

De Goudse plantsoenen van de 19^e eeuw tot heden, 1996 (*Goudse plantsoenen*, 1996)

Groenwandeling door Bloemendaal, Cyclus en Gemeente Gouda, z.j.

Jongere bouwkunst en stedenbouw 1800–1945. Monumenten Inventarisatie Project, 's-Gravenhage: Provinciaal Bestuur van Zuid–Holland, 1991

Mariëtte Kamphuis (2009), 'Sortiment', in: Marinke Steenhuis en Fransje Hooimeijer (red.), *Maakbaar Landschap; Nederlandse landschapsarchitectuur 1945–1970*

J. de Koning, Wim van den Broek, *Dendrologie van de lage landen*, Zeist 2009

Gert Kuipers, *Historie Van Bergen IJzerdoornpark*, 1986. Collectie varia Midden–Holland 1895–1963, Bijlage bij een stageverslag van Gert Kuipers voor de afdeling plantsoenen

en begraafplaatsen van de gemeente Gouda, Inv. Nr. 6859, ac-code 200, Streekarchief Midden-Holland, ook aanwezig in WUR

Frans Nas, 'Boomkweker en handelsman: Johannes Barend Groenewegen', *De Biltse Griff* (1995) oktober, p.6-17

A. Scheygrond, *Goudsche straatnamen*, Alphen aan den Rijn, 1979

Jan Schouten, *Gouda van sluis tot sluis. De geschiedenis van Gouda in de negentiende eeuw*, Den Haag, 1977

Ton Sevenhoven, 'Het Van Bergen Ijzendoornpark', *Goudse Post* (2000) 23 augustus

Van Bergen Ijzendoornpark Gouda: groenwandeling, (1986) Gouda

Van Bergen Ijzendoornpark Gouda: groenwandeling, (1991) Gouda: Gemeente Gouda, sector gemeentewerken afd. plantsoenen en begraafplaatsen.

W.F.K. Jr., 'Gouda; de parken en plantsoenen', *Groen* (1948)

Groene Hart Archieven, Streekarchief Midden-Holland, Gouda (GHA-SMH)

Archief van de gemeentelijke Dienst Openbare Werken Gouda, 1815-1948

Toegangsnummer: 269

Inv.nr. 286: Uitbreiding station, 1929-1939

Inv.nr. 355: Uitbreidingsplannen, 1928-1940

Inv.nr. 360: Uitbreidingsplannen, 1941-1946

Archief Dienst Openbare Werken, afd. Bouwkunde

Toegangsnummer 479

In het overgedragen archief in de jaren negentig van de Dienst Openbare Werken, Oud tekeningen Archief, afd Bouwkunde, is een doos ongeïventariseerd overgedragen. Map: Inhoud Plantsoenen en Parken, nr. 23. Onvolledig en onsamenhangend.

Archief van de dienst openbare werken (DOW) Gouda, serie bestekken, 1891-1982

Toegangsnummer: 561

Inv.nr.16: Het uitvoeren van de grondwerken en kunstwerken ten behoeve van het tweede gedeelte van het Van Bergen Ijzendoornpark, 1911

Inv.nr. 572: Het maken van een volière in het Van Bergen Ijzendoornpark, 1960

Archief van de gemeente Gouda, 1816-1920

Toegangsnummer: 56

Invnr. 2961: Bekendmaking van de burgemeester dat het ontwerp voor het gemeentelijk uitbreidingsplan ter inzage ligt, 1903.

Invnr. 2902: Raadsbesluit waarbij een bouwverbod wordt vastgesteld voor diverse percelen ten behoeve van de aanleg van openbare weg of water of voor bebouwing

krachtens het uitbreidingsplan, sep. 1909. Met staat van percelen, alfabetisch geordend op naam van de eigenaar, 1908. Gedrukt

Archief van de familie Van Bergen IJzendoorn, 1850–1900

Toegangsnummer: 355

1 doos met 3 felicitatiealbums

Archief Collectie A. Scheygrond, 1923–1990

Toegangsnummer 0110

Inv.nr. 69: Groenvoorziening, plantsoenen 1925–1988

Knipselmap: niet verder uitgezocht

Archief Kaarten en plattegronden

Toegangsnummer: 54

Verslag van het verhandelde in den Gemeenteraad van Gouda, 1895–1913

Gda 393.53 p. 3003

Bibliotheek Wageningen University & Research Centre (WUR), Speciale Collecties

Collectie 35. Piet Hasselman (1909–1076) en Groenewegen (Corona NV) (1876–1933)

Trefwoord: Van Bergen IJzendoornpark, Gouda

Niet geïnventariseerd

Ontwerpen van Groenewegen en Hasselman van ± 1896 tot 1933 (rode map 11.40.01 Map A)

(Alfabetisch op plaatsnaam)

Ontwerpen van Groenewegen en Hasselman van 1896 tot 1933 (oranje map 93, 11.40.02)

(numerieke/chronologische volgorde)

Knipselmap trefwoord: Gouda / Van Bergen IJzendoornpark

Kwekerscatalogi doos 760, Groenewegen E0125 1897/98 t/m 1907

Geraadpleegde beeldbanken en websites (Trefwoorden Gouda / Van Bergen IJzendoornpark/ Nieuwe Park / Van Bergen IJzendoorn / Uitbreidingsplan Gouda)

Beeldbank Nationaal Archief: geen resultaat

<http://goudanet.nl/index.php>

<http://kranten.kb.nl/>

<http://library.wur.nl/speccol/>

<http://oudgouda.nl/>

<http://website.rkd.nl/>

<http://nl.wikipedia.org/wiki/>

Rijksdienst voor het cultureel erfgoed: www.cultureelerfgoed.nl

Spaarnestad Photo.nl: geen resultaat
www.fotovangouda.info/pagina2.html
www.geschiedenisvanzuidholland.nl
www.groenehartarchieven.nl
www.inoudeansichten.nl
www.postcardsfrom.nl
www.stadgouda.woelmuis.nl
www.stationsweb.nl
www.watwaswaar.nl

Noten

- ¹ GHA-SMH, *Verslag* (1895), 22 januari
- ² Een potloodtekening hier van bevindt zich WUR, Speciale Coll.: 35. Piet Hasselman (1909–1976) en Groenewegen (Corona NV) (1876–1933); 1897 Uitbreiding Houtmanplantsoen met burgemeesterstuin: ‘Plantsoen der Gemeente Gouda, 20 October 1897’
- ³ GHA-SMH, *Verslag* (1898), 28 februari
- ⁴ *Jongere bouwkunst en stedeboew 1800–1945. Monumenten Inventarisatie Project* (1991), p.20–21
- ⁵ GHA-SMH, *Verslag* (1898) 28 februari
- ⁶ Ibid.
- ⁷ GHA-SMH, *Verslag* (1898), 28 februari
- ⁸ GHA-SMH, *Verslag* (1898) 28 februari
- ⁹ GHA-SMH, *Verslag* (1899), 19 juli
- ¹⁰ Ibid.
- ¹¹ GHA-SMH, *Verslag* (1900), 5 oktober, Koninklijk Besluit 6 januari 1900, nr.20
- ¹² Gert Kuipers 1986, p.20 en 25
- ¹³ Ibid. p.20
- ¹⁴ In de raadsverslagen wordt ook de lokale boomkweker Hooftman genoemd en ‘een stuk of zes, zeven deskundigen van buiten Gouda. GHA-SMH, *Verslag* (1901) 15 maart
- ¹⁵ Gert Kuipers 1986, p.25–26, Kamerboeken / Notulen Burgemeester en Wethouders, Kamerboek 1898, uitgaande brief no.1030
- ¹⁶ GHA-SMH, *Verslag* (1901), nr.2 22 februari
- ¹⁷ Zoals vermeld in het in de gemeenteraad dd 22 februari 1901 besproken Rapport der Cie van bijstand, opgesteld dd 5 februari 1901. Op 15 maart 1901 volgde in de gemeenteraad een discussie over het advies van deze Cie. Niet iedereen uit de gemeenteraad was ervan overtuigd dat de werving van plannen eerlijk was verlopen. Groenewegen zou daartoe meer gelegenheid en medewerking hebben gekregen dan bijvoorbeeld de lokale kwekers Hooftman en Steensma. Zij lijken daarmee de indieners van plan A en B, maar dit staat verder nergens duidelijk vermeld. De voorzitter bestreed een oneerlijke gang van zaken en stelde dat in totaal minstens zes of zeven andere gegadigden zich hadden gemeld voor het maken van een parkontwerp, maar dat lang niet iedereen tot het inleveren van complete plannen was overgegaan.
- ¹⁸ GHA-SMH, *Verslag* (1901), nr.2 22 februari
- ¹⁹ Ibid.

- ²⁰ Hiervan bevindt zich een potloodschets in WUR, Speciale Collecties, 'Plantsoen der Gemeente Gouda, 20 October 1897', WUR, Speciale Coll., 35. Piet Hasselman (1909–1976) en Groenewegen (Corona NV) (1876–1933)
- ²¹ GHA–SMH, *Verslag* (1901), nr.3 15 maart
- ²² Ibid. p.43
- ²³ Ibid.
- ²⁴ *Goudse plantsoenen*, 1996, p.8–9
- ²⁵ Begroting van kosten behorende bij het Plan van Aanleg van een Wandelpark in de Gemeente Gouda, met Toelichting, Gemeentelijke Archiefdienst Gouda, Commissie van bijstand in het beheer van Gemeentewerken, Ingekomen stukken 1900–1941, zoals vermeld in: Gert Kuipers, 1986, p.29–32
- ²⁶ Op historische foto's van het park is overigens tot dusver niets gebleken van dergelijke rotswerken.
- ²⁷ Van Bergen IJzendoornpark, Bestek en voorwaarden grondwerken, Gemeentelijke Archiefdienst Gouda, Commissie van bijstand in het beheer van Gemeentewerken, Ingekomen stukken 1900–1941, zoals vermeld in: Gert Kuipers, 1986, p.33–41
- ²⁸ Begroting van kosten behorende bij het Plan van Aanleg van een Wandelpark in de Gemeente Gouda, met Toelichting, Gemeentelijke Archiefdienst Gouda, Commissie van bijstand in het beheer van Gemeentewerken, Ingekomen stukken 1900–1941, zoals vermeld in: Gert Kuipers, 1986, p.29–32
- ²⁹ Van Bergen IJzendoornpark, Bestek en voorwaarden plantsoen, Commissie van bijstand in het beheer van Gemeentewerken, Ingekomen stukken 1900–1941, zoals vermeld in: Gert Kuipers, 1986, p.42–59
- ³⁰ Brent Elliott, *Victorian Gardens*, 1986, p.33
- ³¹ Groenewegen & Zoon, De Bilt, *Supplement Prijscourant van ooftgewassen, aspersies, rabarber- en artisjokplanten, groenblijvende heesters en azalea's, kegeldragende gewassen, rozen, bloem-, struik-, piramide- en stamheesters, woud- en laanboomen, klimplanten, overblijvende planten, jong plantsoen, veeren en dekheesters*, 28 (1887) nr.89, Voorjaar
- ³² GHA–SMH, *Verslag* 16 oktober 1908, no.13, p.97
- ³³ GHA–SMH, *Verslag* (1910), 28 oktober
- ³⁴ GHA–SMH, Archief van de dienst openbare werken (DOW) Gouda, serie bestekken, 1891–1982 Toegangsnummer: 561, Inv.nr.16: Het uitvoeren van de grondwerken en kunstwerken ten behoeve van het tweede gedeelte van het Van Bergen IJzendoornpark, 1911
- ³⁵ Dit is ook inderdaad te zien op luchtfoto ca.1920 in 1910–2010 Een eeuw Nieuwe park, 2010, p.4.
- ³⁶ Groenewegen & Zoon, De Bilt, *Supplement Prijscourant van ooftgewassen, aspersies, rabarber- en artisjokplanten, groenblijvende heesters en azalea's, kegeldragende gewassen, rozen, bloem-, struik-, piramide- en stamheesters, woud- en laanboomen, klimplanten, overblijvende planten, jong plantsoen, veeren en dekheesters*, 28 (1887) nr.89, Voorjaar
- ³⁷ Zie foto p.21 in 1910–2010 Een eeuw Nieuwe Park, 2010. Dit wordt ondersteund door een commentaar van tuinarchitect H.W.E. Struve uit november 1937, die spreekt over het eilandje met laag struikgewas en heesters.
- ³⁸ *Goudse plantsoenen*, 1996, p. 9 en 10; In 1918 waren er negen personeelsleden.

-
- ³⁹ *Goudse plantsoenen*, 1996, p.3 en 10
- ⁴⁰ GHA-SMH, *Verslag* (1901) nr.3, p.141 Hierbij werd gebruik gemaakt van de Verordening regelende de Bouwpolitie; er warden eisen gesteld aan de maatvoering en bestrating van nieuw aan te leggen wegen en de omvang van de te bouwen huizen (herenhuizen van minstens 5 meter breed en 7 meter hoog).
- ⁴¹ GHA-SMH, *Verslag* (1901), nr.3 p.140-142
- ⁴² Ibid.
- ⁴³ GHA-SMH, *Verslag* (1901), nr.3 p.141
- ⁴⁴ WUR, Speciale Coll., 35. Piet Hasselman (1909-1976) en Groenewegen (Corona NV) (1876-1933), nr.1 *Plan van aanleg van het Van Bergen Ijzendoorn Park te Gouda*, schaal 1:1000, Ongedateerd / ongesigneerd
- ⁴⁵ *De Rijnbode* (1901) 23 maart, het aangeboden perceel omvatte: 'weiland, weg en water groot 1 hectare, 37 are, 62 centiare'.
- ⁴⁶ Opvallend is hier wel dat hierdoor zicht bestaat op de kerktoren in het centrum.
- ⁴⁷ Gert Kuipers 1986, p.21
- ⁴⁸ *Geselschap* 1972, p.50
- ⁴⁹ Ibid. p.49
- ⁵⁰ Ibid. p. 56-57
- ⁵¹ Zichtbaar op de topografische kaart 1936, www.watwaswaar.nl
- ⁵² Els Bet en Dolf Broekhuizen 2005, p.26
- ⁵³ Ibid. p.26
- ⁵⁴ Henny Dolder-de Wit en Henkjan Sprokholt 1999, p.28
- ⁵⁵ Correspondentie 1922, Gemeentewerken aan B&W, 23 januari 1922
- ⁵⁶ De entree vanaf de Van Beverninghlaan heeft zijn ronde pleintje/rotonde verloren.
- ⁵⁷ Gert Kuipers 1986, p.33 en verder
- ⁵⁸ *Goudse plantsoenen 1996*, p.10
- ⁵⁹ GHA-SMH, Correspondentie: Gouda, maart 1937 brief van B en W aan de Commissaris van de Koningin van Zuid-Holland. Zie ook Gert Kuipers 1986, p.5 Hij spreekt over jaarlijkse ophogingen in het najaar.
- ⁶⁰ Afbeelding: GHA-SMH www.geschiedenisvanzuidholland.nl foto met schouw, gedateerd 1904 nr.54592.
- ⁶¹ Gert Kuipers 1986, p.5
- ⁶² *Goudse plantsoenen* 1996, p. 11 en Gert Kuipers 1986, p.64-65
- ⁶³ *Goudse plantsoenen* 1996, p.4
- ⁶⁴ *Goudse plantsoenen* 1996, p.11
- ⁶⁵ Bron via Marianne Driehuijs: Sjaak de Koning (Cyclus). De uitvoering zou door Arcadis zijn verricht.
- ⁶⁶ *Goudse plantsoenen* 1996, p.4
- ⁶⁷ Beplanting VBIJP, Bomen, Dienst Ruimtelijke Ontwikkeling en Beheer, Afd. Beheer Openbare Ruimte, 8-10-2010
- ⁶⁸ Lees: Mariëtte Kamphuis (2009), p.118-121
- ⁶⁹ Van Bergen Ijzendoornpark Gouda: groenwandeling, (1986) Gouda, p.19
- ⁷⁰ Er is geen soortenlijst beschikbaar van het heestersortiment en de vaste planten.
- ⁷¹ Gert Kuipers, 1986, p.66
- ⁷² Gert Kuipers, 1986, p.5
- ⁷³ *Goudse plantsoenen* 1996, p.6

-
- ⁷⁴ www.geschiedenisvanzuidholland.nl Van Bergen IJzendoornpark
- ⁷⁵ Afd.Beheer Openbare Ruimte, Bepanting van Bergen IJzendoornpark, bomen, 8-10-2010, tek.nr.2-14-3-4516
- ⁷⁶ Correspondentie H.W.E. Struve aan burgemeester, 20 oktober 1937
- ⁷⁷ Ibid. 1 april 1938 Gemeentewerken aan B en W
- ⁷⁸ Dienst Beleid, afdeling Fysieke Leefomgeving, De Groene Ruimte bv, 2007, p.14 en 33-34
- ⁷⁹ Zijn vader was Jacob Cornelis Groenewegen, hortulanus van de Amsterdamse Hortus Botanicus en eigenaar van de tuinen waarin de bloemisterij/kwekerij was gevestigd. Frans Nas, 1995.
- ⁸⁰ *Groenewegen & Co. Amsterdam, Geïllustreerde prijscourant van planten*, 1873
- ⁸¹ Frans Nas 1995, M. Brinkgreve 1894. Voor de verdere ontwikkeling van de Groenewegen-kwekerij zie: C. Blankestijn, 2000, p.22-24: In 1930 werd Piet Hasselman directeur van de kwekerij en fuseerden de kwekerij van Hasselman in Leersum en de kwekerij in De Bilt tot een nieuwe vennootschap 'Boomkwekerijen Groenewegen & Zoon'. Door de economische crisis ging het bedrijf in 1935 failliet. Hasselman viel terug op zijn eigen bedrijf in Leersum, waar ook A.G. Groenewegen in dienst kwam. Dit bedrijf ontwikkelde zich tot de Darthuizer Boomkwekerijen en Zaadhandel.
- ⁸² Groenewegen & Zoon, De Bilt, *Supplement Prijscourant van ooftgewassen, aspersies, rabarber- en artisjokplanten, groenblijvende heesters en azalea's, kegeldragende gewassen, rozen, bloem-, struik-, piramide- en stamheesters, woud- en laanboomen, klimplanten, overblijvende planten, jong plantsoen, veeren en dekheesters*, 28 (1887) nr.89, Voorjaar
- ⁸³ Groenewegen & Zoon, De Bilt, *Supplement Prijscourant van ooftgewassen, aspersies, rabarber- en artisjokplanten, groenblijvende heesters en azalea's, kegeldragende gewassen, rozen, bloem-, struik-, piramide- en stamheesters, woud- en laanboomen, klimplanten, overblijvende planten, jong plantsoen, veeren en dekheesters*, 28 (1887) nr.89, Voorjaar
- ⁸⁴ GHA-SMH, *Verslag* (1901), 12 februari
- ⁸⁵ Groenewegen & Zoon, *Algemeene Naam- en Prijslijst van Ooftgewassen, Groenblijvende Heesters, Coniferen, Sparren, Azalea's en Rhododendrons, Stamrozen en Struikrozen, Bloemheesters, Sierboomen en Sierheesters, Laanboomen, Klimgewassen, Treurboomen, Dek- en Boetheesters, Planten voor blijvende vakken enz. enz.*, 43/44 (1902/1903), nr. 127
- ⁸⁶ Zie o.a. de Groenewegen & Co. Catalogus 1878 en brochures uit die periode. (WUR, Speciale Coll., kwekerscatalogi Groenewegen E 0124).
- ⁸⁷ Begroting van kosten behorende bij het Plan van Aanleg van een Wandelpark in de Gemeente Gouda, met Toelichting, Gemeentelijke Archiefdienst Gouda, Commissie van bijstand in het beheer van Gemeentewerken, Ingekomen stukken 1900-1941, zoals vermeld in: Gert Kuipers, 1986, p.29-32
- ⁸⁸ GHA-SMH, *Verslag* (1901) nr.2, 22 februari, p.19-24